

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007967773

Дата перевірки:
21.05.2021 16:28:07 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
21.05.2021 16:29:50 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: IszakDzsenifer_MA

Кількість сторінок: 86 Кількість слів: 23498 Кількість символів: 172940 Розмір файлу: 8.70 MB ID файлу: 1008060883

9.9% Схожість

Найбільша схожість: 4.6% з Інтернет-джерелом (<http://genius-ja.uz.ua/images/files/izsak-dzseniferszakdolgozat.pdf>)

9.9% Джерела з Інтернету

215

Сторінка 88

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ЕТНОГРАФІЧНІ ЦІННОСТІ ВІНОГРАДОВА
Ісак Дженіфер Володимирівна
Студентка II-го курсу
Освітня програма 032 Історія та археологія
Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ
Протокол № ____ / _____ 202_ року

Науковий керівник:

Кейс Борнобаш Гейзович
доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри:

Чотарі Юрій Юрійович
доктор філософії, кандидат історичних наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року
Протокол № _____ / 202_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра Історії та суспільних дисциплін

Магістерська робота

ЕТНОГРАФІЧНІ ЦІННОСТІ ВІНОГРАДОВА

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала студентка II-го курсу

Ісак Дженіфер Володимирівна

Освітня програма: 032 Історія та археологія

Науковий керівник: **Кейс Борнобаш Гейзович**

доктор філософії, доцент

Рецензент: **Чотарі Юрій Юрійович**

доктор філософії, кандидат історичних наук, доцент

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

NÉPRAJZI ÉRTÉKEK NAGYSZŐLŐSÖN

Magiszteri dolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Iszák Dzsenifer

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 032 Történelem és régészet

Témavezető: Kész Barnabás

PhD, docens

Recenzens: Csatáry György

PhD, történelemtudományok kandidátusa, docens

Зміст

ВСТУП	6
I. РОЗДІЛ. ІСТОРІЯ МІСТА	9
1. 1. Історія Виноградова до першої Світової війни	9
1. 2. Історія Виноградова від першої Світової війни до нашого століття	19
II. РОЗДІЛ. ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ ПОВ'ЯЗАНОЇ З ДОСЛІДЖЕННЯМ	26
2.1. Література, пов'язана з історією міста Виноградів	26
2.2. Література, пов'язана з етнографією	29
2.3. Угочанський Народний та Ландшафтний Дослідницький Табір (1943-1944)	31
III. РОЗДІЛ. ЕТНОГРАФІЧНІ ЦІННОСТІ ВИНОГРАДОВА	35
3. 1. Традиційні житлові будинки	35
3. 2. Ремесла, традиційні народні ремесла.....	47
3. 3. Сакральні предмети	52
3. 4. Інші матеріальні предмети народного життя у Виноградіві	53
РЕЗЮМЕ УГОРСЬКОЮ МОВОЮ	54
РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	56
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	58
ДОДАТОК.....	62

Tartalom

BEVEZETÉS	6
I. FEJEZET. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET	9
1. 3. Nagyszőlős története a kezdetektől az első világháborúig.....	9
1. 4. Nagyszőlős története az első világháborútól napjainkig.....	19
II. FEJEZET. A TÉMÁVAL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE	26
2.4. Nagyszőlős történelmével foglalkozó szakirodalom rövid áttekintése.....	26
2.5. Néprajzzal foglalkozó szakirodalom	29
2.6. Ugocsai Nép- és Tájkutatói Tábor (1943-1944).....	31
III. FEJEZET. NÉPRAJZI ÉRTÉKEK NAGYSZŐLŐSÖN.....	35
3. 5. A hagyományos lakóépületek	35
3. 6. Kézművesség, népi mesterségek	47
3. 7. Szakrális tárgyak.....	52
3. 8. A népi élet egyéb tárgyi értékei Nagyszőlősön	53
ÖSSZEGZÉS	54
REZÜMÉ.....	56
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	58
MELLÉKLET	62

Bevezetés

Dolgozatom a *Néprajzi értékek Nagyszőlősen* címet kapta, tehát munkám során törekedtem a város történetének megismerésére, valamint minél több néprajzi értékének felkutatására és bemutatására. A néprajzi értékeken belül is a legnagyobb hangsúlyt a település szerkezetére, hagyományos lakóépületeire, vagyis összességében a népi építészetre fektettem, valamint a kézművességre, hagyományos mesterségekre és szakrális tárgyakra is kitértem. Az előző évek során szintén néprajzzal kapcsolatos témát dolgoztam fel, viszont Feketepatak példáján. Azonban mesterszakos dolgozatomat szerettem volna már Nagyszőlőssel kapcsolatosan írni, hiszen ez a szülővárosom, ez áll közel a szívemhez. Így a témaválasztásom oka is egyrészt az volt, hogy jobban megismerhessem Nagyszőlőst és annak történetét. Másrészt azért választottam ezt a kérdést, mert érdekel a néprajz, a népi építészet és annak motívumai, szeretem az idős emberek történeteit hallgatni (oral history) és a kutatás során lehetőségem volt erre is.

A téma aktualitását tekintve szintén érdemes volt ezzel a témával foglalkozni, hiszen a 21. századba lépve el lehet mondani, hogy a hagyományos kultúra igen nagymértékben változik, és egyre gyorsabban tűnik el, felváltja a modern világ által létrehozott kultúra, mindez pedig még a legeldugottabb településekre is vonatkozik. Így véleményem szerint mindent meg kell tennünk azért, hogy megőrizzük az utókor számára azt, hogy például esetünkben milyen néprajzi értékei is vannak Nagyszőlősnek.

A munkám során azt a célt tűztem ki, hogy egyrészt összegyűjtssem és áttanulmányozzam azt a szakirodalmat, tudományos munkákat, amelyek Nagyszőlőssel és annak történetével foglalkoznak, majd pedig a bennük található adatok és információk alapján összefoglaljam mindazt, amit a magyar történetírásban már megírtak a településről és annak múltjáról. Másrészt a dolgozatom célja felkutatni a hagyományos nagyszőlősi telkek lakóépületeit, mesterségeit, a nép által használt hagyományos eszközeit, tárgyait, s lényegében megállapítani jelen van-e még Nagyszőlősen a hagyományos kultúra és egyáltalán volt-e az idők során. Hiszen általánosságban néprajzi kutatást a falvakban végeznek, mivel a tradicionális népi kultúra elsődleges hordozója a parasztság, tehát a vidéki lakosság volt. Ugyanakkor reményeim szerint érdekesítő néprajzi értékeket találhatunk egy olyan lakosság körében is, mint Nagyszőlős. Dolgozatomban ezt a feltevést próbáltam bizonyítani.

A kutatás folyamatában a következő feladatokat oldottam meg: először összegyűjtöttem a szükséges forrásokat, szakirodalmat, s majd ezeket átolvastam, kijegyzeteltem a fontos tényeket. Másodszor összeállítottam a kutatástörténethez szükséges szakirodalom listát és megírtam az adott részt, majd összefoglaltam a település múltjáról szóló fejezetet is. Mindezek után terepmunkát

végeztem, befotóztam a szükséges lakóépületeket, tárgyakat és igyekeztem minél több irányított beszélgetést folytatni az idősebb lakókkal. Végezetül összeállítottam a harmadik fejezetet, melyben részletesen írok Nagyszőlős néprajzi értékeiről.

Ha a munka kutatottsági szintjét nézzük, akkor elmondhatjuk, hogy az egyik részét, mégpedig a város történetét, igen részletesen leírták már többen is, ezeknek a forrásoknak a többségét én is felhasználtam a munkám során. Valamint általánosságban néprajzi kutatásokat is igen sokan végeztek, viszont külön Nagyszőlőst tekintve egy munka sem született még ezzel kapcsolatosan. Így a dolgozat innovációja is az, hogy korábban még nem kutatott témát dolgoz fel az adott munka.

A kutatás módszerei voltak a helyszíni szemlék, terepbejárások, a helyi lakosokkal készített mélyinterjúk, irányított beszélgetések, valamint a már publikált szakmunkákból a szintézis összeállítása.

A kutatást az elektronikus adatbázisokra is kiterjesztettem, amely közül az Arcanum szolgáltatásait vettem leginkább használatba. (ADT+, Hungaricana közgyűjteményi portál, Mapire) Emellett, amint említettem irányított beszélgetéseket is felhasználtam a dolgozatomban, összesen 5 adatközlő nyújtott lényeges információt a munkámhoz.

A dolgozat szerkezetileg három fejezetből és egy mellékletből áll.

Az első fejezetben Nagyszőlős történetét írom le, amely információkat a magyar és ukrán nyelvű történetírásból sikerült összegyűjtenem a várossal és annak múltjával kapcsolatban. A fejezet két részből áll, először Nagyszőlős múltjának azt a részét írom le, amely az első említésektől fogva az első világháborúig tartott, a második részben pedig folytatom az első világháborútól egészen napjainkig.

A második fejezet összességében a témával foglalkozó szakirodalmat mutatja be. Első részében a rendelkezésünkre álló magyar és ukrán nyelvű szakirodalom áttekintése révén bemutatom, hogy azok Nagyszőlőssel és annak múltjával kapcsolatban milyen információkat és adatokat tartalmaznak. A második részében a Kárpát-medence népi építészetével, mesterségeivel, hagyományos kultúrájával foglalkozó szakirodalmat mutatom be. A fejezet utolsó pontjában röviden ismertetem az 1943-1944 között zajló Ugocsa Népi- és Tájkutatói Tábor részleteit.

A harmadik fejezet teljes egészében Nagyszőlős néprajzi értékeinek kutatására van szentelve. Elsősorban magát a települést elemeztem, majd ezután következett a hagyományos lakóház külső jellemzése, valamint bemutatása Nagyszőlős példáján keresztül. A fejezet második alpontja a népi mesterségekről szól, melyben bemutatom, melyek azok a mesterségek, amelyeket a város lakói űztek az évek során, melyek voltak a legnépszerűbbek és akár generációkon keresztül is foglalkoztak velük. A harmadik alpontban Nagyszőlős egyházainak szakrális tárgyait mutatom be, amelyek néprajzi értékkel bírnak. Végezetül egy kisebb alpontban összegyűjtöttem milyen néprajzi

emlékek, tárgyak maradtak még fenn Nagyszőlősen. Említést teszek például a hagyományos magyar népviseletről, varrásmintákról.

Mint ahogyan említettem, mindezek mellett a munka tartalmaz egy mellékletet, melyben hatvanhét fénykép található, természetesen mindegyikre utalást találhatunk a dolgozat fő részében.

I. Fejezet

TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

1.1. Nagyszőlős története a kezdetektől az első világháborúig

Nagyszőlős és annak vidéke, az egykori Ugocsa megyéhez tartozott, amely a történelmi Magyarország legkisebb megyéje volt. Századokon keresztül királyok és különböző birodalmak ütközőpontjában volt, s emiatt lakóinak sok megpróbáltatást kellett kiállnia.¹ Tudjuk, hogy minden munka igényel valamilyen előkészületet. Ez az állítás érvényes a néprajzi vizsgálatok esetére is, ahogy azt Barabás Jenő² is megírta. Emiatt is elengedhetetlen, hogy a kutatásomnak a megkezdése előtt informálódjak a vizsgálandó település múltjáról és helyzetéről.

Nagyszőlős ott kezdődik, ahol a Kárpátok végződnek, a város fölött pedig ott emelkedik a Fekete-hegy. Ezt az egyszerű leírást a város elhelyezkedéséről a Nagy Milada által szerkesztett *Nagyszőlős, a világ közepe*³ című könyvben olvashatjuk. Olvashatunk ennél konkrétabb leírást is ezzel kapcsolatban, például Botlik József és Dupka György által írt *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*⁴ című könyvben. Az ukrán, magyar, orosz, ruszin lakosságú város a Fekete-hegy lábánál található, az Alföldre kilépő Tisza közelében. 239 méterre fekszik a tengerszint fölött, a megye központjától pedig, Ungvártól 100 km-re található.

Az idők során több kutató is leírta, körbeírta a várost. Lehoczky Tivadar, Kárpátalja híres neves néprajzi kutatója és történésze a következőképpen mutatja be röviden Nagyszőlőst: „*A kis terjedelmű, de természet minden adományával ellátott, a Tisza szőke árjától kettéhasított Ugocsa megyénk fővárosa Nagyszőlős, mely arról nevezetes, hogy szép fekvése, jó búzája és még jobb bora van. Főbirtokosa a régi Perényi család, melynek ősei hajdan a város keleti oldalán emelkedő Fekete nevű hegy tövéből kicsucsorodó sziklás dombon épített Kankó nevű várban székeltek, míg utódai a nagyobb kényelmet nyújtó, földszínen épített kastélyban szállottak le...*”⁵

Fényes Elek 1851-ben még Nagy-Szőlősként említi leírásában, magyar-orosz megyevárosként Bereg-Ugocsa vármegyében. Leírja a lakosság számát vallási felekezetek alapján: 341 római, 1102 görög katolikus, 425 református és 151 zsidó lakta ekkor a várost, s azt is olvashatjuk írásában, hogy milyen épületek vannak Nagyszőlősön, például a református templom,

¹KERESZTYÉN Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 157.

²BARABÁS Jenő - GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1979.

³NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 30.

⁴BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 160.

⁵RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 28.

szentferencziek kolostora, vármegyeháza, a római és görög katolikus templom, vagy éppen a zsinagóga.⁶

Nagyszőlőst az idők során többféleképpen is nevezték, de annak tartalma mindig a szőlővel, szőlőműveléssel volt kapcsolatos. 1262-ben *Zceuleus*-ként fordul elő az oklevelekben, amely arra utal, hogy a város lakói ekkor már szőlészettel foglalkozhattak.⁷ Ezt olvashatjuk más szakirodalomban is. Komjáti úgy írja, hogy a helység akkori neve azt jelzi, hogy a település első lakói a Fekete-hegy déli lejtőin szőlőtermeléssel foglalkozhattak, vincellérek lehettek.⁸ 1284-ben már *Asszonyságszőlősként* szerepel a különböző okmányokban, ami arra utalhat, hogy a környékbeli földek a királyné tulajdonában álltak. Ez az elnevezés elég sokáig marad meg, egészen csak 1560-ban jelenik meg a *Nagyszőlős* elnevezés, ekkor még két „l” betűvel írva.⁹ Az ekkori helynév szintén a magyar „szőlős, szőlőműves” foglalkozásból keletkezett, s emellett a királyok kedvelt vadászterülete is volt.¹⁰ A Nagyszőlős elnevezés egészen a Csehszlovák éra kezdetéig fennmaradt. 1920-tól *Szevljus*, bár a területen élő ruszinok már rég így nevezték a várost. Majd 1946-tól hivatalosan Vinohradyiv (Виноградів) egészen napjainkig, melynek magyar megfelelője Nagyszőlős, azonban 1953 óta már egy „l” betűvel kell írni, tehát *Nagyszőlős*.¹¹

A város írásos források megjelenése előtti időszakáról csupán bizonytalan adatok vannak, kivéve néhányat. A régészeti adatok alapján a jelenlegi város már ősidők óta lakott volt. A város közelében található Királyháza (Korolevo), amelynek környékén a régészek Közép-Európa egyik legősibb embertípusára találtak bizonyítékot, amely még a paleolitikum idején, tehát közel 1 millió évvel ezelőtt élt a Földön, így a mi területünkön is.¹² A XIX. század végén és a XX. század elején a városban élt és tanított egy Mihalik József nevezetű férfi. Ő több leletet is talált a korai kőkorszakból és bronzkorszakból, melyet összegyűjtött, leírt és az iskolában létrehozott múzeumban állította ki. Azonban később Magyarországon folytatta életét, s az iskola többi történelem tanára nem foglalkozott a leletekkel, így azok elvesztek.¹³ A város az idők során több nagy változáson és megpróbáltatáson ment keresztül. Amikor 895-ben Árpád fejedelem a magyar sereggel átkelt a Vereckei hágón és bejött a Kárpát-medencébe, tehát a IX. század végén lezajló honfoglalás idején, minden bizonnyal a mai Kárpátalja területe már lakott volt, tehát Nagyszőlős is.¹⁴

⁶ВОТЛІК Жózsef – ДУРКА György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 161.

⁷БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 8.

⁸КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова. – Виноградів, 1994. 22.

⁹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 8.

¹⁰ВОТЛІК Жózsef – ДУРКА György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 160.

¹¹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 8.

¹²КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова - Виноградів, 1994. 22.

¹³БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 11.

¹⁴КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова. – Виноградів, 1994. 22.

Szabó István egy 1938-as rádióelőadáson azt mondta, hogy az emberi élet első nyomai a területen a szőlőültetvények voltak, innen is vette a város a nevét. Azonban amikor a szőlősi nagy privilégiumra a királyi pecsétet ráfüggesztették, akkor a város falai között az alapító magyarok mellett már más népek is éltek, mint például a szász telepések.¹⁵

Amint már az előbbieken említettem, a települést 1262-es okmányban említették Zceuleus-ként, más szakirodalom szerint *Villa Zeleus*-ként, amelyet IV. Béla idején adtak ki. Ebben a települést önkormányzati, gazdasági és kereskedelmi jogokkal ruházták fel. Tehát királyi városi rangot kapott, amely több privilégiummal járt.¹⁶ Azonban már előtte is léteznie kellett a városnak, mivel egyből nem lehet királyi város. S például Biláncsuk Iván a nemrég kiadott könyvében azt írja, hogy Szent László (1077-1095) idején már villaként említik a területet.¹⁷

1271-ben V. István király oklevelet adott ki, amelyben Bereg és Ugocsa vármegyét a “szent királyok vadaserdői”-ként említi.¹⁸ A város fontos kereskedelmi út mentén helyezkedett el, ez pedig kedvezett a gazdaság és kereskedelem fejlődésének. A település ennek köszönhetően gyors felemelkedésbe kezdett. A király 1329-ben a Máramaros megyei öt koronavárosnak a szőlősi jogot adta.¹⁹ Szőlős megmaradt királyi koronavárosnak egész Árpád-házi királyok idején.

A település kiváltságait az Anjou-kor elején Károly Róbert, majd pedig fia, Nagy Lajos is megerősítette, mindez pedig nagyon kedvezett a városnak a fejlődés szempontjából. Mindezek után azonban Károly Róbert Ugocsa vármegyét biztosítani szerette volna és meg akadályozni minden felmerülő ellenséges mozgalmat, ezért Borsa Békének, a királynő későbbi kincstárnokának adományozta Szőlöst várépítési joggal a Fekete-hegy lábánál.²⁰ Beke legelső feladatának tartotta, hogy várat emeljen, amely jól megerősítette a települést, s ha veszély közeledett, akkor még Bereg vármegye lakossága is menedéket talált a vár falai között.²¹ Azonban nem sokkal később Borsa Beke testvére, Borsa Kopasz a király ellen szövetkezett Csák Mátéval és Beke sem maradt hűséges ez által a királyhoz, emiatt a királyi hadak visszavették a várost és lerombolták a várat.²²

A további körülbelül száz év eseményeiről nincsenek adatok a városra vonatkozóan, a krónika sem ír semmit. Csupán annyit tudunk, hogy 1342-ben Károly Róbert már saját városként, azaz “civitas nostra” névvel említi Szőlöst.²³ 1399-ben Zsigmond király Szőlöst, mint királyi várost báró Perényi Péternek adományozta a törökök elleni háborúban játszott kimagasló szerepért cserébe, mégpedig várépítési engedéllyel. 1401-ben fel is újították a várat. Majd 1405 folyamán a

¹⁵NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 11.

¹⁶RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 30.

¹⁷БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 19.

¹⁸KOMÁROMY András: Ugocsa vármegye a történelemben. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2001. 120.

¹⁹SZABÓ István: Ugocsa megye. Budapest-Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány - Új Mandátum Könyvkiadó, 1994. 20.

²⁰RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 30.

²¹KOMÁROMY András: Ugocsa vármegye keletkezése. Budapest, MTA, 1896. 18.

²²KERESZTYÉN Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 157.

²³RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 30.

Perényi család megkapta a szomszédos Nyalábvárat is, emiatt a szőlősi várat átadták a ferencendi szerzeteseknek. A szerzetesek a vár mellé erős fallal körülvett kolostort építettek és a várat is a tulajdonukba vették. (1-2. fénykép) Később 1558-ban Ferdinánd katonái lerombolták a várat, s ezek után már sosem állították helyre.²⁴

Az említett vár mellé épített kolostor minden bizonnyal 1505 körül épülhetett. Ezt két forrás is bizonyítja, amelyet a *Ferencesek Nagyszőlősen* című könyvben olvashatunk. Az egyik az 1506-ban Szabó György Piusz által összeírt kolostorok listája, melyben a nagyszőlősi is szerepel. A másik ilyen forrás, az egy 1868-ban írt levél a bárói családnak, amelyben konkrét utalást tesznek a kolostor alapításának évéről, amely 1505. Ezen kívül azt is fontos megjegyezni, hogy általában a különböző koldulórendek, így a ferencesek is városokban telepedtek le. Magyarországon a különböző városi rendek csak a XIII. században alakultak meg, ebből következtetve pedig Ugocsa az elsők közé tartozik, és Szőlős pedig a történelmi Magyarország egyik legrégebb városa.²⁵

A vár elnevezésének is több változata van. Borsa Beke által épített várat több mint valószínű, hogy egyszerűen „Szőlős Vára”-ként vagy „Ugocsa Vára”-ként nevezték, így nevezik például a *Magyarlakta települések ezredéve* című könyvben is.²⁶ S miután a Perényi család a várat átengedte a ferenceseknek, akkor nevezte el a nép a várat Kankónak. Soós Elemér magyarországi várak kutatásával foglalkozik, ő szerinte a „kankó” jelző az ősmagyar nyelvből származik, merthogy már a honfoglaló népnél a „kansag” az erő, a hatalom jelzője volt. Az ősmagyarok például „kannak” nevezték a sziklát vagy a nagy, erős követ és ebből eredhet a Kankó-vár népies elnevezése is. Egy másik változat szerint a „Kankó” elnevezés a szerzetesek durva szövésű szőracsuhájából eredhet, mivel a nép még a XIX. században is „kankónak” nevezte a darócnál durvább szövetet.²⁷ De van egy olyan változata is a névmagyarázatnak, mely szerint Kankó egy rablólovag volt, aki itt tanyázott és róla nevezték el a várat.²⁸

A XX. század első felében Stehlo Ottó építész végezte a várhegyen az utolsó felméréseket. A hatalmas várból ekkorra már csak a várkert egykori falának része, az észak-keleti bástya és az alatta levő lépcsők, ezen kívül pedig egy délre nyíló kapu és annak küszöbéhez vezető nyolc lépcsőfok maradt fenn. A középkori ferences kolostorból pedig egy L alakú fal és öt oszlopalap vagy pillér volt felismerhető. Ezek az 1914-ben készített sematikus rajzok, felmérések eredményei és a váromokról készített korabeli fotók ma az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak

²⁴KOVÁCS Sándor: Kárpátaljai útravaló. Budapest, Püski Kiadó, 1999. 438.

²⁵RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősen. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 29.

²⁶BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 161.

²⁷RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősen. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 32.

²⁸NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 12.

meg.²⁹ A Kankó-vár romjáról készült korabeli képeket a Mellékletben tekinthetjük meg. (3-4. fénykép)

A vár és a nem messze tőle felépített ferences templom és kolostor (ma már ezek romjai) a már az előbbieken említett Fekete-hegyen találhatóak. A város neve is arra mutat, hogy már az első települők, valószínűleg királyi vincellérek, szőlőművelés alá fogták a helység fölött emelkedő, szőlőtermelésre kiválóan alkalmas déli napsütéses hegyoldalt.³⁰ Tehát a terület első lakói a hegynek köszönhetően éltek meg, hisz volt mivel foglalkozniuk. A hegy egy kialudt vulkán valójában. Magassága eléri az 565 métert. A kérdésre pedig, hogy miért pont Fekete-hegy az elnevezése, arra két válasz van. Az egyszerűbb magyarázat az, hogy az emberek észrevették, hogy fekete színűnek tűnik kora tavasztól egészen kora télig, kivéve, mikor virágzanak a fák, vagy éppen ősszel sárgulnak. A másik magyarázat válasza pedig egy legenda, amely így szól:³¹

„A hegy környékén valamikor nagyon régen egy disznópásztor legeltette a rábízott állatokat. Egy alkalommal a pásztor észrevette, hogy hiányzik egy állat. Keresni kezdte, ám sehol sem találta, hamarosan azonban magától előkerült a disznó. A második napon és a többi napon is mindig eltűnt valahova ugyanaz az állat. A disznópásztor több alkalommal megpróbálta követni, de bármennyire is próbálkozott, nem sikerült a nyomára bukkannia. Azonban azt megfigyelte, hogy ahányszor csak a disznó visszatért, mindig jóllakott, élénk volt.

A disznónak volt egy kismalaca. Az egyik napon a kismalac az anyja után eredt, a kondás pedig az alkalmat kihasználva követte azt. A kismalac a hegy egyik szűk bejáratú barlangjában tűnt el. A pásztor elbújt a szikla mögé, majd várt. Egy idő után újra előbukkantak a hegy gyomrából az állatok, és visszatértek a nyájhoz.

Másnap a pásztor is átfurakodott a szűk bejáraton. Odabent sok gabonát és aranyat pillantott meg, középen pedig egy keresztet. A kincs mellett egy férfi ült, aki, mikor meglátta a kondást, így szólt hozzá: »Ha segítesz kivinni ezt a keresztet, akkor gazdag emberré teszlek«. A pásztor beleegyezett. Odalépett a kereszthez, de amint a vállára vette, elesett.

Az ember ekkor kárörvendő hangon ezt mondta: »Az összes arany, amelyen fekszel, most már a tiéd«. Ez az ember ugyanis nem egy egyszerű ember volt, hanem maga a testet öltött ördög. A szerencsétlenül járt pásztor a barlangban halt meg, mivel soha többé nem tudott felállni. A Fekete-hegy tehát onnan kapta nevét, hogy a néphagyomány szerint a hegy barlangjában élt az ördög, aki sokféle gonosz, sötét dolgot művelt itt”.³²

Mindeközben a város egyre jobban fejlődött. 1427-től jogot kapott országos vásárok tartására. A XV. században pedig már állandó jelleggel úgy említik, mint város (oppidum). Azt is

²⁹RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősen. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007. 33.

³⁰SZABÓ István: Ugocsa megye. Budapest-Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány - Új Mandátum Könyvkiadó, 1994. 200.

³¹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 44.

³²<https://karpatalja.ma/sorozatok/legendak-karpataljan/legendak-karpataljan-a-fekete-hegy-legendaja/> (2020. 01. 18.)

tudni, hogy miután a város a Perényiek tulajdonába kerül, nemsokára Nagyszőlős néven fordul már elő.³³

Egy néphagyomány szerint 1509-ben a ferencrendi szerzetesek a török veszedelem elől a városba menekítették Kapisztrán János holttestét a délvidéki Újlakról. Azonban sírja jeletlen, nem tudni hol lehet. Több mint valószínű, hogy azért segítettek a menekítésében, mivelhogy a Perényieknek is érdekük volt ez, mert ők is kérvényben követelték a pápától, hogy járuljon hozzá, ahhoz, hogy Kapisztrán Jánost szentté avassák.³⁴

1514 áprilisától júliusig tartott Magyarországon a Dózsa György-féle felkelés, ami bár mindössze néhány hónapig tartott, de annál véresebb volt. A felkelés kiterjedt Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyékre is.³⁵ Ekkor a huszti vár és a nyalábvár is Perényi Gábor kezében volt. A Dózsához csatlakozó parasztok és nemesek megostromolták a Nyalábvárat Wethésy-fivérek vezetésével, de mindhiába, mivel nem sikerült elfoglalni.³⁶ A nagyszőlősi parasztok élén Balog Imre állt, akinek egy kis időre sikerült is az urak hatalmát enyhíteni.

1565-ben I. Szulejmán parancsára törtek be a krimi tatárok, s pusztításuk miatt hatalmas károkat szenvedett Szőlős, Péterfalva és Salánk is.³⁷ A település még épp hogy csak kiheverte az 1500-as évek eseményeit, máris jött az újabb fordulat. A hegyaljai harcok után, 1697 őszén egy maradék csapat a vármegyén keresztül vonult, s megtámadta Nagyszőlőst és Fancsikát is. Majd 1698 nyarán felkelés bontakozott ki a területen, ami egyértelműen a nemesség ellen irányult. A jobbágyság Nagyszőlősön is, úgy, mint máshol, a jobbágyságból akart felszabadulni és ezért fogott fegyvert Rákóczi mellett. A nagyszőlősi fellépést nem más szervezte, mint Kis Albert, aki igazából Bereg megyéből származott, azonban a Szatmár vármegyei főispán, Károlyi Sándor szolgálatába fogadta. A Rákóczi – hívek közel fele az ő ezredében szolgált.³⁸

1703 júliusában a városból elűzték az osztrák hatóságokat és egészen 1711-ig hűek maradtak II. Rákóczi Ferenchez, a Nagyságos Fejedelemhez.³⁹ 1703. szeptember 7-én II. Rákóczi Ferenc az akkor lengyel földön lévő Brezan várából adta ki manifesztumát és tudatta Ugocsa vármegyével, miszerint a vármegye küldjön a (Vásáros) Naményhez jövő hadaknak ételt, hogy semmi probléma ne legyen, míg a Tiszához érnek.⁴⁰ Bélteki Tivadar ezrede számára egészen 28

³³RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 30-31.

³⁴BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 162.

³⁵I. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРИ: Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 83.

³⁶BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 162.

³⁷I. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРИ: Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 83.

³⁸CSATÁRY György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711. Ungvár, Poli Print Kiadó. 2008. 39.

³⁹PIVÁRCSI István: Barangolások Kárpátalján. Palatinus Kiadó. 2010. 442.

⁴⁰BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 162.

település adott élelmet és pénzt. Nagyszőlős például 3 cub lisztet, 500 font húst, 5 rhénes forintot és 7 cub abrakot adott le.⁴¹ Augusztus 6-án Kis Albert gyalogosai, valamint Ilosvay Bálint és Pap Mihály lovasai benyomultak Nagyszőlősre. A város elfoglalása után a nemesek az egész vármegyéből mind átpártoltak a felkelők oldalára. Így egy időre tényleges hajdúvárossá alakult Nagyszőlős. 1705-ben a felkelők egy úgynevezett konföderációt hoztak létre a Szécsényben összehívott országgyűlésen. Rákóczit ekkor vezérlő fejedelemmé választották. 1707-ben kimondták a Habsburg-ház trónfosztását az ónodi országgyűlésen. Azonban egyre nagyobb társadalmi ellentétek alakultak ki és ez lassan felbomlasztotta a kuruc sereget.⁴² A reménytelené vált küzdelmet végül Károlyi Sándor és Pálffy János királyi tábornok által kötött béke zárta le. Ugocsa vármegye 1711. június 23-án Ebergényitől kapta meg a szatmári békekötés másolatának az oklevelét.⁴³

Nagyszőlöst és környékét 1717. augusztus 29-én egy hatalmas pusztítás érte. A török szultán utasítására a krimi tatár seregek a Radnai – szoroson át törtek be a vármegyébe. Ezzel az volt a szultán célja, hogy lefoglalja Savoyai Jenő seregének és erejének egy részét miközben ők épp készültek Nándorfehérvár ostroma ellen. 1464 embert kötöttek rabláncra a megyéből és hajtották onnan el. Végül a tatárok menekülni kényszerültek a kétségbeesetten védekező parasztok elől. A tatár pusztítás után, 1720-ban Nagyszőlősnek csak 49 lakója volt.⁴⁴ Erről Bilancsuk Iván⁴⁵ könyvében is olvashatunk, azt írja, hogy a várost két napon keresztül rabolták és dúlták, majd pedig távozásukkor felégették mindent, ami az útjukba került. A különbség a két forrás között az, hogy Bilancsuk azt írja a város lakói közül csak kevesen veszítették életüket, hisz sikerült elmenekülniük, összesen csak 9 lakost vittek el.

A XVIII. század második felében, pontosabban 1765-ben egy újabb jobbágymozgalom kezdett kibontakozni, mivel a jobbágyok helyzete egyre nehezebb volt a robot és az adófizetés miatt. A mozgalom során a parasztok visszafoglalták a tőlük jogtalanul elvett földjeiket és megtámadták a robotot.⁴⁶ A helyzet megoldására és az ország stabilitására törekedett az akkori uralkodónő, Mária Terézia (1740-1780) és majd fia is II. József (1780-1790). Különböző reformokat és törvényeket adtak ki. Mária Terézia az újabb jobbágymozgalom hatására elérkezetnek látta az időt a földesurak és a parasztok közötti viszony rendezésére, 1767-ben hirdette ki az úrbéri rendeletet, ami számos rendelkezést tartalmazott.⁴⁷ Például szabad eltávozási jogot biztosított a parasztoknak, korlátozta az úrbért, valamint az egész telkes jobbágy

⁴¹CSATÁRY György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711. Ungvár, Poli Print Kiadó. 2008. 39.

⁴²БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 119.

⁴³CSATÁRY György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711. Ungvár, Poli Print Kiadó. 2008.

⁴⁴ВОТЛІК József – ДУРКА György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 162-163.

⁴⁵БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 120.

⁴⁶ЦУР В. І. Нариси історії Севлющини: Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004. 39

⁴⁷БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 42.

munkakötelezettségét, megtiltotta az uradalmi birtokhoz való csatolását a paraszti telkeknek. A rendeletnek megfelelően a lakott területeket 5 csoportra osztotta, meghatározta a jobbágytelek nagyságát, ami a föld minőségétől függően változott megyénként.⁴⁸ Az úrbéri rendelet 1774. április 25-én lépett életbe a városban. A város jobbágytelke mintegy 18-22 hold mező és 8-10 hold rétben lett meghatározva. A rendelet által bevezetett rendszer jogilag 1945-ig fennállt, azonban a nemesség 1848-ban megszűnt, mindezt Biláncsuk Iván könyvében olvashatjuk.⁴⁹ Kegyúri nagylelkűségből Nagyszőlősön a ferences közösség is kapott egy kisebb telket a rendeletnek köszönhetően, s mindezt egy 1780-ból fennmaradt bárói okiratból tudhatjuk meg.⁵⁰

Az uralkodónő, Mária Terézia 1777-es oktatási reformja, azaz az ún. Ratio Educationis is említésre méltó, amely biztosította az iskoláknak az állami ellenőrzését és próbálta korlátozni a katolikus egyház hatalmát, mivel az iskolák addig főleg egyházi irányítás alatt működtek. Nagyszőlősön ekkor a népoktatás magyar, orosz és német nyelven folyt, ahol matematikát, írást és a gazdaság alapját tanították.⁵¹

A Nagyszőlősön élő etnikumokra rátérve kicsit részletesebben azt kell tudnunk, hogy az Árpád – kor végéig a településen és annak környékén a magyar etnikum volt többségben. Később a nemzetiségi összetétel változni kezdett a különböző betelepítések, harcok és a más-más időszakokban lezajló migrációk következtében. A XVIII. századra elmosódik az addig tisztán látott nyelvhatár és egyre több ruszin jelenik meg a területen. A különböző járványok, mozgalmak, szabadságháborúk során a kipusztult magyarság helyére más nemzetiségek kerülnek.⁵² Az egyik forrás szerint a XVII. század végén telepednek át a mai Kárpátalja különböző területeire zsidó családok Lengyelországból és elsősorban kereskedelemmel kezdenek foglalkozni.⁵³ Viszont egy másik kiadvány már azt írja, hogy a zsidó családok a XVIII. század elején jelennek meg a mai Kárpátalja területén, még hozzá Galíciából telepednek át, hiába voltak különböző korlátozó intézkedések ellenük. Kezdetben kisebb mértékben földműveléssel, kézműiparral és leginkább kereskedelemmel foglalkoztak, majd a XIX. század közepére már vezető gazdasági pozícióba kerültek a vidéken.⁵⁴ Az ugcovsai és beregi nemesek kérésére a XVII. századtól kezdve több száz német család érkezett a területre. A legtöbbjük Nagyszőlősön és Munkácsra telepedett le. A németek megjelenése nagy hatással volt a területre, a magyarság például általában mezőgazdasággal, míg a németek iparral foglalkoztak. Ezen kívül több joggal is rendelkeztek, mint

⁴⁸Щур В. І. Нариси історії Севлющини. Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004. 39

⁴⁹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 42-43.

⁵⁰RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007.

⁵¹І. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРІ. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 259.

⁵²КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова. – Виноградів, 1994. 6.

⁵³І. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРІ. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 294.

⁵⁴NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 12.

a magyar vagy az orosz családok.⁵⁵ Statisztikai felmérést végeztek 1820-ban, melyből kiderült, hogy Ugocsa lakosságának már a nagyobb része, pontosabban 42 % ruszin, de a magyarok részaránya is még elég jelentős volt, 38 %.⁵⁶ Nagyszőlős zsidó lakossága 1839-ben a 2018 lakosból 150 volt, 1844-ben pedig már 290 fős lett a zsidó közösség.⁵⁷

A város lakóinak az 1800-as évek középtáján egy újabb megpróbáltatáson kellett túljutniuk, ez pedig nem volt más, mint az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc. Az 1848-ban kitört párizsi forradalomnak a hatása Európa más városaiban is érezhető volt. 1848. március 13-án Bécsben tört ki forradalom, majd őket követte Pest és Prága is. Pesten néhány nappal a bécsi forradalom kitörése után kezdődött meg a polgári lázadás. 1848. március 15-én a pesti radikális ifjúság érvényt szerzett az ún. 12 pontnak és az egész esemény jelszava lett ekkor az „Egyenlőség, szabadság, testvériség!”.⁵⁸ Nagyszőlősön a forradalom kezdete március 18-19-re tehető, amikor a város szinte minden hirdetőtábláján kint volt a 12 pont.⁵⁹ Az események hatására Ugocsa megye központjában, azaz Nagyszőlősön már március 23-án megyei közgyűlést hívtak össze. Itt meghallgatták az országgyűlés követeinek jelentését és mindenkivel ismertették a 12 pontot. A közgyűlés örömmel és lelkesen fogadta a változások kezdetének hírért és biztosította a szabadságeszmék támogatását. Az ország függetlenségi törekvéseit a város lakói is aktívan támogatták, kiállítottak egy 350 tagú segélycsapatot is.⁶⁰

Az 1848-1849-es szabadságharc és forradalom egyik legfontosabb személye Nagyszőlősön báró Perényi Zsigmond volt, aki 1835 óta volt Ugocsa vármegye főispánja és ő az, aki már az 1832-36-os országgyűlésen is a reformkor híve volt. A főrendiház elnökeként 1849-ben írta alá a függetlenségi nyilatkozatot, s már 15-én érkezett is Zabkovitz őrnagy, hogy őt, Duscheket és Stullert elfogja. Perényit Pesten haditörvényszék elé állították, ahol bevallotta, hogy ő írta alá a függetlenségi nyilatkozatot. Emiatt kötél általi halálra ítélték, amit 1849. október 24-én hajtottak végre. Így az 1848 – 49-es szabadságharcban őt tartják a 14-ik vértanúnak.⁶¹

Nagyszőlősön nem mellesleg a mai napig él egy legenda miszerint az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kitörésekor báró Perényi Zsigmond megparancsolta családjának, hogy mindaddig tartsák nyitva a kastély kapuját a szabadságharc katonái előtt, amíg ő vissza nem tér a csatából. A szabadságharc leverése után őt hiába várták tárt kapukkal, nem érkezett vissza.⁶² A

⁵⁵I. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРИ. Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 294.

⁵⁶PIVÁRCSI István: Barangolások Kárpátalján. Palatinus Kiadó, 2010. 387.

⁵⁷NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 12.

⁵⁸BAGU Balázs: A szabadságharc nemzetőrei. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1994. 95.

⁵⁹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 120.

⁶⁰CSATÁRY György: Levéltári kalászatok. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 101.

⁶¹BAGU Balázs: A szabadságharc nemzetőrei. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1994.

⁶²BAGU Balázs: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2010. 115.

Perényi-kastély kapuja azok után nagyon sokáig nyitva volt mindig, de sajnos napjainkban már be szokták zárni.

A nagyszőlősi Perényi-kastélyról néhány szót ejtve, tudniillik, hogy az egykori Ugocsa vármegye székhelyének egyik legszebb és legnevezetesebb épülete. Az objektumot először 1573-ban említették, így keletkezése a 16. század közepére tehető. A 17. és 18. században átépítették a kastélyt barokk stílusban, s így ma is a barokk stílusjegyeit hordozza. A díszterem falain megmaradt sérült 18. századi freskókat a szovjethatalom idején lemeszelték.⁶³ Jelenleg a járási (kistérségi) oktatási osztály működik az épületben. (5. fénykép)

Bilancsuk állítása szerint 1853. március 2-án szabadították fel a jobbágyságot az országban és így a városban is, mindez egy úrbéri pátens által, amit az uralkodó adott ki.⁶⁴ Azonban ez nem teljesen igaz, hiszen Nagyszőlős ekkor még a Királyi Magyarország része volt, ahol a jobbágyságot már hamarabb, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után eltörölték. Ennek következtében Ugocsa vármegye területén is ekkor szabadították fel a jobbágyságot.⁶⁵ Közben a birodalom egyesítésére törekedtek. A kereskedelem és mezőgazdaság fejlődését, valamint új kereskedelmi kapcsolatok teremtését segítette elő a vasútépítés fellendülése és ezzel együtt nőtt a város is. 1860-ban lett kiépítve a Csap-Beregszász-Nagyszőlős-Királyháza vasútvonal.⁶⁶

1867-ben jött létre az Osztrák-Magyar Monarchia, és ezzel egy új fejezet kezdődött el a város történetében is, amely egészen 1918-ig tartott. Ez egy dualista állam volt, ami a Magyar Királyságból és az Osztrák Császárságból jött létre. Három közös minisztériuma volt: a pénzügy, hadügy és a külügy.⁶⁷

1868. december 5-én adtak ki egy törvényt, ami a népiskolai közoktatással volt kapcsolatos. A törvény több mindenre is kitért, ami az oktatással volt kapcsolatos, mint például, hogy minden gyermek hatéves korától tizenkét éves koráig köteles iskolába járni. Tehát ettől kezdve lépett érvénybe az országban az általános iskolakötelezettség. Létrejött a hatosztályos elemi iskola is ekkor. A törvény előírta azt is, hogy legalább 20 tanítóképzőt kell felállítani az országban.⁶⁸ Nagyszőlősön az elemi oktatás az egyházi iskolákban zajlott a tanulók számára. Volt görög katolikus, református és római katolikus is. A görög katolikus iskolákban orosz nyelven folyt

⁶³Dupka György: Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat. Ungvár – Budapest, Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Intermix Kiadó, 2012. 50.

⁶⁴БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 43.

⁶⁵BAGU Balázs: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2010. 115.

⁶⁶І. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРИ. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). Ужгород, 1993. 318-322

⁶⁷БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 122.

⁶⁸GERGELY András: Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris Kiadó. 2003. 466.

az oktatás.⁶⁹ 1898-ban Nagyszőlősen két állami elemi iskola működött, összesen 207 gyerekekkel, 6 tanítóval és ezen kívül az előbb említett három felekezeti népiskola is a tanulók tudását bővítette.⁷⁰

A város híres neves lakója volt Bartók Béla, akinek édesanyja, Bartók Béláné Voit Paula már fiatalon megözvegyült, 1889 őszétől pedig a város elemi iskola tantestületének lett a tagja. Így történt az, hogy Bartók Béla, tízévesen itt adta első koncertjét és ez volt az első koncertélménye is. Aczél László volt ekkor a tanfelügyelő, aki a koncertet hallva, az édesanyjának egy év szabadságot adott, azért, hogy a fiát megfelelő helyen tudja tovább képeztetni. Egyébként Aczél Lászlót azért érdemes még megemlíteni, mivel ő írta meg Ugocsa vármegye népoktatásügyének történetét.⁷¹

Közben az Osztrák Magyar Monarchia területén, így Nagyszőlősen is nagy gazdasági fellendülés volt észlelhető. A városban és annak környékén több szeszfőzde, gőzmalom és két kőbánya is létrejött. Pontosabban 1885-ben alkotják meg Nagyszőlősen az első gőzmalmot, amiben több mint 40 személy dolgozott. 1911-ben pedig megnyitották az első famegmunkáló műhelyet is.⁷² 1880 előtt betelepítések is zajlottak a városban, így ekkorra már 4381-re növekedett a lakosság száma.⁷³

1.2. Nagyszőlős története az első világháborútól napjainkig

1914. június 28-án történt meg a sarajevói merényletként elnevezett esemény, ahol az Osztrák-magyar Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és hitvesét meggyilkolták. Ez az úgynevezett terrorakció lett az első világháború kitörésének ürügye. Azonban azt nem sokan tudják, hogy ez az esemény, ha úgy vesszük Nagyszőlős történelméhez is köthető, mindezt pedig Biláncsik Ivan könyvéből tudhatjuk meg. Ugyanis egyik vasárnap a város lakosai arra lettek figyelmesek, hogy a központon és a Kopányi úton áthaladt egy több gépkocsiból álló konvoj, s köztük volt Ferenc Ferdinánd is, aki nagy sebességgel hajtott át a városon. A lakosokat ez igen meglepte, ugyanis nem túl gyakran járt a városban a királyi családból bárki is. S utólag kiderült, hogy ekkor mondhatni a trónörökös épp a halálába hajtott.⁷⁴ A harci események végül azzal kezdődtek, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia ultimátumot küldött a szerbeknek, azonban az lényegében megvalósíthatatlan volt, így azt elutasították. A monarchia ezzel megtámadta Szerbiát, s terveik szerint fél éven belül véget is értek volna a harcok. De amint azt már tudjuk ez nem így lett. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem sokkal később Oroszországnak is hadat üzent.⁷⁵

⁶⁹KOVÁCS Sándor: Kárpátaljai útravaló. Budapest, Püski Kiadó, 1999. 153.

⁷⁰BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 163.

⁷¹NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 12.

⁷²ЩУР В. І. Нариси історії Севлюшини: Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004. 41.

⁷³BOTLIK József – DUPKA György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 163.

⁷⁴БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 122.

⁷⁵ВЕНЕС Mikola: Kárpátalja évszámokban (1867-2010). Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011. 28-29.

A háború évei Nagyszőlős lakosainak sem teltek könnyen. Több száz férfit hívtak be csak a városból az Osztrák-Magyar Monarchia seregébe, közülük többen eltűntek, meghaltak, vagy csak nagyobb sérüléssel, végtagvesztéssel értek haza. A már többször is említett Biláncsik Ivan könyvében teljes lista található azokról, akik az első világháborúban harcoltak. Néhányukat megnevezném én is: Ámort Ferenc, Berkovics Bernát, Bota István, Gyalai Gyula és testvére Gyalai János (hozzájuk minden valószínűséggel rokoni szálak fűznek), Kerekes András, Mádi Ferenc vagy épp a városi hotel tulajdonosa Rót Ferenc, aki 25 golyólövést kapott.

A város lakóinak az életét a háborús állapotok mellett más gondok is megnehezítették. 1916-ban megállt a munka az elektromos műveknél, mivel nem érkezett szén a városba, a vagonok mobilizálása miatt. 1919. június 9-10 között pedig Nagyszőlős mezeire hó hullott, ami miatt a termés nagy része megsemmisült, ennek köszönhetően a népesség éhezett s mindezek mellé a spanyolnátha is felütötte fejét a városban.⁷⁶ Még 1919. március 21-én kommunista fordulat történt Magyarországon, Kun Béla vezetésével. Így egy 3 tagú direktórium alakult és kezdte meg a tevékenységét Nagyszőlősön.⁷⁷ A nagyszőlősi direktórium élére Horvát János került, helyettese Mór Kramer lett.⁷⁸ A tanácsköztársaság hullámának végül 1919. április 25-én a román hadsereg bevonulása vetett véget.⁷⁹ A város román megszállásáról Biláncsik könyvében is olvashatunk. 1919. április 23-tól 1920. május 30-ig voltak jelen a román katonák. Rendkívül kegyetlenek voltak, a magyar „kommunisták”, akik közül sokan zsidók voltak menekülni kényszerültek. Már a városba érkezésükkor a Tekeházi utcán kivégeztek több embert is. A brutalitásukról rengeteget lehet olvasni e munkában.⁸⁰ 1919. szeptember 10-től, amikor is megkötötték a saint-germaini szerződést, a mai Kárpátalja hivatalosan Podkarpatská Rus néven a Csehszlovák Köztársaság része lett, azonban a románok, amint azt az előbb említettem, csak 1920. május 30-án hagyták el a várost (Kárpátalja teljes területét pedig 1920 augusztusára hagyták el).⁸¹

A cseh nyelvet bevezették hivatalos nyelvként, a magyarok helyére pedig cseh hivatalnokok jöttek.⁸² A *Nagyszőlős a világ közepe* című könyvben olvashatjuk azt, hogy igazi csehek viszonylag kevesen voltak a városban, csak a cseh iskola tanárai, a hivatalnokok és a csendőr. Az évek során pedig cseh üzletek is nyíltak, amelyek nagyon szépek voltak.⁸³

A csehszlovák éra egyszerre hozott jót és rosszat is a város gazdaságát tekintve. Az ipar fejlesztésével nem igazán törődtek, a két világháború között egy jelentős üzem sem épült. Azonban

⁷⁶БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 123-125

⁷⁷ВОТЛІК József – ДУРКА György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 163.

⁷⁸БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 126.

⁷⁹NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 11.

⁸⁰БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 126-127.

⁸¹NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 11.

⁸²ZSELICKY Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdek terében 1920-1945. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.30.

⁸³NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 26.

például a város építészeti programjuk Nagyszőlőst is érintette. Lakóházak, középületek sokasága alakította át a város arculatát. Aszfaltozott utak épültek és hidak.⁸⁴ Nagyszőlősön volt például Csehszlovákia leghosszabb fahídja, ami a Tisza két partját kötötte össze. Ezen a hídon jártak a szekerek, gyalogosok és a ritkán előforduló autók is. (A híd látható is egy régi képeslapon, amely Nagy Milada által szerkesztett könyv 40-ik oldalán tekinthető meg)⁸⁵

A nyelvet illetően a cseh mellett hivatalos volt a szlovák is, s mivel például Nagyszőlős lakosságának 20%-a magyar volt, ezért használhatták a magyar nyelvet is, és minden hirdetés, reklám stb. magyar nyelven is meg kellett, hogy jelenjen, az iskolai bizonyítványok szintén magyar nyelvűek voltak.⁸⁶ Az oktatás a városban 1920-tól ruszin tannyelvű lett, a magyar osztályokat folyamatosan építették le. Az 1926/27-es tanévtől kezdve már párhuzamosan cseh osztályokat is létrehoztak. 1935-től a cseh és ruszin polgári iskola külön vált. Nagyszőlősön 1933-tól működött iparos- és kereskedő tanonciskola. Magyar és ruszin tannyelvű osztályokkal csak az 1939/40-es tanévtől működött polgári iskola.⁸⁷

Kárpátalja Csehszlovákiához csatolásával megindult a turizmus fejlődése is, ennek többféle fajtája volt jelen a területen, mint például a nyári, téli, sítalpas, gyalogos. A különböző turista utak népszerűsítését elősegítették a különböző éttermek, szállodák, boltok hálózatának a kiépülése. Ennek köszönhetően 1939 elején például Nagyszőlősön két szálló is működött, a Royal (26 ágy) és a Kárpátia (14 ágy). A leglátogatottabb városok között volt maga Nagyszőlős is.⁸⁸

A ferencesek számára az első világháború különösebb károkat nem okozott. A csehszlovák éra idején, 1920-ban, az ősi nagyszőlősi plébániatemplomot felújították és műemlékké nyilvánították, a ferencesek rezidenciája, több mint valószínű, hogy 1924-ig üresen maradt. Majd mikor megalakult a szlovák szalvatoriánus provincia, akkor a városban található rezidenciába helyezték Bilovesky Kallisztusz atyát. S majd 1931 májusában a kolostort megvásárolta a nagyszőlősi egyházközség. A rezidencia épületébe nővérek költöztek be, akik felkarolták a város árváit, éveken át iskolát és óvodát működtettek benne, valamint a kórházban is segédkeztek.⁸⁹ (6.fénykép)

1938. szeptember 29-én kötötték meg az úgynevezett müncheni egyezményt, ahol a nyugati hatalmak engedélyezték Hitler számára a németlakta Szudéta-vidék bekebelezését. Ennek az egyezménynek a függelékében volt szó a magyar (és lengyel) területi követelésekről. Tárgyalás útján kellett volna megoldani a kérdést, de mivel 4 nap után, október 13-án nem született eredmény,

⁸⁴I. M. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУР. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 324-325.

⁸⁵NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 40.

⁸⁶БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 128.

⁸⁷БОТЛІК József: Egestas Subcarpathica. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000. 154.

⁸⁸FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: Kárpátalja (1919-2009). Ungvár, Intermix Kiadó, 1993. 165.

⁸⁹RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 104-106.

a tárgyalás megszakadt. A magyar kormány több ajánlatot is kapott a szlovákoktól, azonban voltak területek, amelyekben nem tudtak megegyezni, mivel ott nem volt magyar többség, például Nagyszőlős magyar többségű város volt, de környéke vegyes, így ez a terület is vitatott volt. Végül 1938. november 2-án született meg az úgynevezett első bécsi döntés, mely határozat szerint több mint 12 ezer km² terület került vissza Magyarországhoz.⁹⁰ Nagyszőlöst viszont csak 1939. március 15-én foglalták vissza a magyarok, amikor Kárpátalja teljes egészében magyar kézre került. Pontosabban egy kerékpáros zászlóalj volt az, aki bevonult a városba.⁹¹ Bilancsuk könyvében olvashatjuk azt, hogy nem ment könnyen a város visszafoglalása, mivel a csehszlovák katonák ellenálltak, s kisebb harc is kialakult a két fél között, aminek végül sérültjei is lettek.⁹²

Nagyszőlős egy kozmopolita város volt, ahol évszázadokon keresztül éltek együtt magyarok, ruszinok, zsidók. Hiába volt különböző kultúrájuk, beszéltek különböző nyelveken, mégis békében éltek egymás mellett.⁹³ Azonban amikor Kárpátalja ismét Magyarország része lett, érezhető volt egy „kaszttrendszer”, mivel akik betelepültek az anyaországból, azok akartak mindent megváltoztatni, s a különböző törvényekkel egymás ellen hangolták a népet.⁹⁴

A második világháború hivatalosan 1939. szeptember 1-én kezdődött Lengyelország németek általi megtámadásával. Magyarország igyekezett kimaradni a harcokból, viszont területi igényei felülkerekedtek és végül 1941-ben a Szovjetunió megtámadásával ő is belépett a háborúba. Nagyszőlős katonaköteles férfitestvéit is behívták a seregbe, azonban megfigyelhető volt az is, hogy például a ruszin és zsidó lakosokban nem bíztak meg olyannyira, így csak a másodvonalban harcoltak.⁹⁵

Amint már említettem Nagyszőlős lakosságának nagy része zsidó volt, s ezt azért fontos megemlíteni, mivel a második világháború számukra rettenetes események sorozata volt. 1941. évi statisztika szerint Nagyszőlős lakosságának 32 %-a, azaz 4264 fő volt izraelita vallású. 1944. április 16-án épp Kárpátalja területén kezdődtek meg a magyarországi zsidók gettókba zárása. A Nagyszőlősön és az egész Ugocsa vármegyében élő zsidókat a zsinagóga és az ún. Magyar Sor körüli négy utcába gyűjtötték. Kb. 12-14 ezer zsidó élt ebben a gettóban, ebből 4700 volt nagyszőlősi lakos (más becslések szerint 5 ezren is voltak). Összesen három transzportot indítottak Kárpátaljáról Auschwitzba.⁹⁶ A Nagyszőlősön élő zsidó lakosság 1944-ig nem érezte úgy, hogy félnie kellene a saját szülővárosában, azonban amikor bekerültek a gettóba, rájöttek, hogy ugyan németek voltak a parancsnokok, de minden egyebet a magyar csendőrök csináltak. Sosem tudhatták

⁹⁰BOTLIK József – DUPKA György: Ez hát a hon. Budapest - Szeged, Mandátum - Universum Kiadók, 1991. 41-42.

⁹¹NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 152.

⁹²БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 131.

⁹³NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 26.

⁹⁴Uo. 128.

⁹⁵БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 133.

⁹⁶NAGY Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009. 13.

ki nyilas, ki nem, tehát nem bízhattak lassan senkiben. Mellesleg a városban összesen egy német tized volt, tíz katonával.⁹⁷

Közben egyértelmű lett, hogy Németország, s ez által Magyarország is elveszíti a háborút. 1944. október 4-én kezdte meg a 4. Ukrán Front Kárpátalja megszállását, ami elsősorban azért sikerült nekik, mert október 23-án Románia átállt a szovjet oldalra, így megnyílt az út Kárpátalja területére.⁹⁸ A szovjet hadsereg 1944. október 24-én foglalta el Nagyszőlőst.⁹⁹ Mivel a magyar hadsereg a hadvezetés parancsára kénytelen volt kivonulni a területről, emiatt sikerült 1944 októberében néhány nap alatt Ivan Petrov tábornok alakulatainak elfoglalni Kárpátalját. Ezután a csehszlovák adminisztráció hiába érkezett Kárpátaljára, az igazi hatalom már a Vörös Hadsereg kezében volt. November 19-én megtartották a területi kommunista párt alakuló gyűlését, ahol „megszavazták” Kárpátalja kilépését a csehszlovák államból és Szovjet Ukrajnához való csatlakozásukat. 1945. június 29-én a Beneš-kormány is aláírta az átengedésről szóló dokumentumot, ezzel Kárpátalján, így Nagyszőlősön is egy új korszak kezdődött, amely a Szovjetunió kötelékében zajlott.¹⁰⁰

1944 ősze egy újabb etnikai tisztogatást hozott. A szovjet katonai parancsnokság három napos munkára kötelezte a 18-55 év közötti magyar és német férfiakat. De valójában először a szolyvai gyűjtőtáborba meneteltették őket, onnan pedig szibériai lágerekbe kerültek. 1944 novembere és decembere között Nagyszőlősről 111 személyt vittek ilyen „háromnapos” munkaszolgálatra. Köztük volt egy nő is, Biszinger Irén, aki ekkor 17 éves volt csak, a legidősebb, akit elvittek a városból pedig, Szaniszló István volt, 57 éves. Közülük 36 ember nem tért vissza, aki pedig igen, az súlyos betegségben szenvedett és pszichikailag instabil lett.¹⁰¹ Egész Kárpátalja-szerte erősen megfogyatkozott a magyarság, elveszítették a vezetőiket és az értelmiség nagy részét. Hiány volt tanárból, mérnökből, írókból, jogászból, s mindezek mellett a vallásosság elleni harc is új, politikai szintre emelkedett. Megindult az egyházüldözés. Az egykori nagyszőlősi ferences kolostorban élő és tevékenykedő nővérek munkáját is megbénították. A kolostori épületet államosították, a templomot bezárták és hitoktatást sem folytathattak tovább. Pontosabban a plébániatemplomot 1959 júniusában zárták be, mivel „életveszélyesnek” minősítették.¹⁰²

A Szovjetunióhoz való csatlolás egyik pozitívumaként mondható, hogy például sokkal nagyobb beruházásokat fektettek bele Kárpátaljába, mint amennyit amúgy a vidék mérete és természeti erőforrása indokolt volna. Nagyszőlős lakói számára még mindig a fafeldolgozás és

⁹⁷Уо. 156.

⁹⁸БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 146.

⁹⁹ВОТЛІК József – ДУРКА György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 163.

¹⁰⁰RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 107-108.

¹⁰¹БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 150-151.

¹⁰²RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 111-113.

fakitermelés volt a legfőbb iparág. Minden nagyobb városban tej- és húsfeldolgozó üzemek jöttek létre, valamint kenyérgyárak. Nagyszőlősen már 1948-ban megalakult a „Március 8.” nevezetű kolhoz.¹⁰³

Az 1956-os magyarországi események vidékünkre is elértek. Nagyszőlősen viszont már 1955 ősztől 1957 júniusáig terjesztettek különböző röplapokat a középiskolás fiatalok és emellett titkos összejöveteleket szerveztek. A helyi középiskolások között volt Milován Sándor, Kovács Zoltán, Illés József, aki fertősalmási volt és Feketeadóból Varga János. A kiragasztott röplapokon pedig a következő állt: „Oroszok, azonnal vonuljatok ki Magyarországról!” Mindezek előzménye az, hogy 1954. szeptember 1-jén megnyílt a magyar tannyelvű középiskola, ahova a járás magyarlakta falvaiból jelentkeztek fiatalok, olyan fiatalok, akik eddig azért nem tanultak tovább, mert zárva voltak a magyar tannyelvű iskolák. A legidősebb diák a 18 éves Buzási László volt, akinek édesapja elhunyt a lágerben, s így lett ő a politizáló csoport megalakításának kezdeményezője. Kezdetben az előbb említett Milován Sándor, vagy épp Kovács Zoltán nem is voltak tagok. A csoport kérelmezte a második bécsi döntés háború utáni nemzetközi felülbírálását, az orosz csapatok kivonását, vagy épp Kárpátalja anyaországához való visszacsatolását. Álneveket használtak a tagok, s esküt tettek, hogy nem árulják el egymást. A csoport létrehozója 1955 nyarán Magyarországra költözött, de a társulat nem esett szét. 1956-os események hallatán még jobban szervezkedni kezdtek. Ekkor került be a csoportba Milován Sándor is, hisz bővítették a tagok számát. A kézzel írt röplapok rögtön beszédtemává váltak a városba és a falvakban is, végül már a katonaságot is bevetették ellenük az éjjeli őrzés folyamán. A forradalom idején a budapesti felkelést támogató felhívásokat terjesztették leginkább a fiatalok. A KGB tiszték próbálták megtalálni kik a tettesek, egyre többször hallgatták ki az iskola tantestületét, sejtették, hogy az iskola tanulói az elkövetők. Miután a magyarországi forradalmat elfojtották, a röplapterjesztést tovább folytatták, mindig más-más témával. Végül elfogták az egyik tagot, s a KGB módszereivel kiszedték belőle az információkat. Két hónapig fogságban voltak Ungváron, majd augusztus 25-26 között meghozták az ítéletüket. A tagokat különböző GULAG lágerekbe, vagy nevelő-javító intézetbe zárták, más-más időre.¹⁰⁴

Nagyszőlőst tekintve az ipari fejlődés csak a 60-70-es években lett észrevehető. Viszont az 1970-es években a városban már több gyár is működött, mint például cipő-, famegmunkáló-, bútorgyár, varroda stb. S ezek a gyárak nem csak a város lakóinak adtak munkalehetőséget, hanem a járás falvaiban élőknek is.¹⁰⁵ A történelmet ismerve tudjuk, hogy ezek után a Szovjetunió egyre lejjebb haladt a lejtőn. Az 1980-as években jött a gorbacsovi peresztrojka, ami jelentősen

¹⁰³I. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРІ. Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 358-359.

¹⁰⁴DUPKA György – HORVÁT Sándor: '56 Kárpátalján. Ungvár - Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 46-50.

¹⁰⁵Щур В. І. Нариси історії Севлющини: Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004. 49.

átalakította az állam lakosságának életét. Egyre jobban nőtt az infláció, az üzletekben lassan semmit sem lehetett már kapni.¹⁰⁶

1988-ban egyre jobban érezhető volt, hogy enyhébb szelek fújnak, így például a város katolikus hívei 1988. január 16-án kérvényezték a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsánál a templom visszaadását, de még ekkor is süket fülekre találtak. Azonban 1989-től Kárpátalján is „fellélegezhetek” az egyházak, hiszen nem sokkal később bekövetkezett a rendszerváltás.¹⁰⁷ Pontosabban 1991. augusztus 24-én Kijevben az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának rendkívüli ülésén kikiáltották Ukrajna függetlenségét, s ezzel Kárpátalja, így Nagyszőlős is Ukrajna része lett.¹⁰⁸

¹⁰⁶I. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРІ. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. 359.

¹⁰⁷RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 114-115.

¹⁰⁸VENES Mikola: Kárpátalja évszámokban (1867-2010). Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011. 200.

II. Fejezet

A TÉMÁVAL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

2.1. Nagyszőlős történelmével foglalkozó szakirodalom rövid áttekintése

Mivel a diplomamunkám témája a *Néprajzi értékek Nagyszőlősön*, ezért első sorban szerettem volna egy történelmi áttekintést készíteni Nagyszőlős városáról. Ebben a részben először is azokat a munkákat fogom bemutatni, amelyek segítségemre voltak a város történelmének áttekintésében.

Első sorban szeretném megemlíteni Nagy Milada által szerkesztett *Nagyszőlős, a világ közepe*¹⁰⁹ című művet. E könyv a városban élő különböző nemzetiségek közötti viszonyokat és magát a városi életet próbálja bemutatni néhány visszaemlékező történetei alapján, akik mára már a világ különböző pontjain élnek. A könyvben megelevenedik az 1920-as, 1930-as évek akkoriban idillinek számító városi élete és az azt követő gyászos 1940-es évek. Ezen kívül érdemes még megemlíteni, hogy mindez négy nyelven olvasható ugyanabban a kötetben: magyarul, angolul, ruszinul és héberül. S emellett a kötet régi képeslapok segítségével mutatja be Nagyszőlős és környékének korabeli arcát, hangulatát.

A második, szinte alaplátárnak számító munka Botlik József és Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*¹¹⁰ című könyve, ahol egy teljes külön fejezet részletesen tárgyalja Nagyszőlős múltját, lakosságát, nevének magyarázatát, gazdaságát, hitéletét, anyanyelvi intézményeit, emlékhelyeit és nevezetességeit is. A szerzők első sorban a település jelenlegi elhelyezkedését írják le, hova tartozik közigazgatásilag. A következő alpontban a város lakosságával kapcsolatban közölnek statisztikai adatokat az 1910-es évtől kezdve egészen 1991-ig, ezután pedig a város nevének eredetével és változásaival foglalkoznak. Majd ismertetik Nagyszőlős történetét vázlatosan, évszámokra bontva.

Szabó István *Ugocsa megye*¹¹¹ című monográfiájában szintén található adat Nagyszőlősről. Leírást kapunk a település földrajzi elhelyezkedéséről, a lakosság növekedéséről, múltjáról.

A következő munka lényegesen hozzájárult, hogy megismerhessem a ferencesek történetét és munkásságát. Riskó Marianna *Ferencesek Nagyszőlősön*¹¹² című kötete a ferencesek közel fél évezredes nagyszőlősi történetéről szól. Arról ír, hogyan is jött létre a rend, mi az eredete, bemutatja munkásságukat és kárpátaljai működésüket. Azonban ezen kívül sokkal többet is megtudhatunk

¹⁰⁹NAGY Milada: *Nagyszőlős, a világ közepe*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009

¹¹⁰BOTLIK József – DUPKA György: *Ungvár-Budapest, Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix Kiadó, 1993.

¹¹¹SZABÓ István: *Ugocsa megye*. Budapest-Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1994.

¹¹²RISKÓ Marianna: *Ferencesek Nagyszőlősön*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007

belőle: Kárpátalja viharos történetét is bemutatja, nem máshogy, mint Nagyszőlős történetén keresztül. Láthatjuk a Nagyszőlősön és egész Kárpátalján élő magyarok történetét, kultúráját, küzdelmét és szenvedését. Ezen kívül részletesen taglalja a kötet a szovjet megszállást követő eseményeket is.

Nagyszőlőshöz igen erősen köthető Keresztyén Balázs és munkássága, s bár nem a város szülőtte, mégis élete nagy részét itt töltötte, egyetemi tanulmányainak a befejeztével a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában tanított élete végéig, s az ő kezdeményezésére indult el a Bartók Béla Művelődési Kör is. Emiatt is éreztem úgy, hogy kötelességem átnézni munkásságát és felhasználni azt a szakdolgozatomban. Egyik ilyen műve például az *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*,¹¹³ amely bár leginkább a táj irodalmi alkotásaira koncentrál, mégis fel tudtam használni egyes információt a könyvből.

Csatáry György két könyvét is sikerült alkalmaznom a munkám során. Az egyik az *Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában*,¹¹⁴ amely értelemszerűen Ugocsa vármegyének azokat a társadalmi, nemzetiségi, gazdasági és katonai problémáit mutatja be, amelyek befolyásolták az 1703–1711 közötti országos eseményeket. A másik könyv pedig nem más, mint a *Levéltári kalászatok*¹¹⁵ című alkotás. Itt leginkább az 1848/49-es szabadságharccal kapcsolatos adatokat használtam fel, természetesen a Nagyszőlőssel kapcsolatosakat.

Ha már az előbbieken 1848/49-es forradalom és szabadságharcról volt szó, akkor megemlíteném Bagu Balázs *A szabadságharc nemzetőrei*¹¹⁶ és *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*¹¹⁷ című munkáit, melyeket szintén alkalmaztam az első fejezet megírásánál.

Komáromy Andrásnak szintén két tanulmányát használtam fel a munkám során. Első sorban *Ugocsa vármegye keletkezése*¹¹⁸ című írását, melyben szó van a vármegye, s azon belül Nagyszőlős keletkezéséről, a kezdetbeli nehézségekről, mint például a Fekete-hegy lábánál épült vár viharos története, annak többszörös lerombolása és újjáépítése. A másik mű az *Ugocsa vármegye a történelemben*¹¹⁹ címmel rendelkezik. Ebben olvashatunk összegzést például arról, hogy milyen információk, iratok voltak megtalálhatóak Ugocsa vármegye egykori levéltárában, olvashatunk Ugocsa vármegye történelméről részletesebben és több másról is.

¹¹³KERESZTYÉN Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

¹¹⁴CSATÁRY György: *Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711*. Ungvár, Poli Print Kiadó, 2008.

¹¹⁵CSATÁRY György: *Levéltári kalászatok*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

¹¹⁶BAGU Balázs: *A szabadságharc nemzetőrei*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1994.

¹¹⁷BAGU Balázs: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2010.

¹¹⁸KOMÁROMY András: *Ugocsa vármegye keletkezése*. Budapest, MTA, 1896.

¹¹⁹KOMÁROMY András: *Ugocsa vármegye a történelemben*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2001.

Botlik József és Dupka György által szerkesztett munka még az *Ez hát a hon...*¹²⁰ címmel rendelkező könyv, amely ahogy az alcíme is mondja tényeket, adatokat és dokumentumokat tartalmaz a kárpátaljai magyarság életéből 1918-tól kezdve egészen 1991-ig.

Dupka György Horváth Sándorral közösen írt könyve, amely az *'56 Kárpátalján*¹²¹ címet kapta, igen nagy segítségemre volt abban, hogy részletesen megismerkedjek az 1956-os forradalom történéseivel, s legfőképpen Nagyszőlősrre vonatkozó részével.

A Zselicky Béla által írt *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében (1920-1945)*¹²² című munkája szintén hasznos volt, rengeteg háttér információt megtudtam arról, milyen is volt a politikai helyzet Kárpátalján a két világháború között.

PivárCSI István *Barangolások Kárpátalján*¹²³ és Kovács Sándor *Kárpátaljai útravaló*¹²⁴ című művek igen hasonlóak, hiszen összességében Kárpátalja egészéről próbálnak egy összegző leírást adni, mégis hasznát vettem, merthogy szó van bennük Nagyszőlőssel kapcsolatos egy-egy fontosabb eseményről is.

Fedinec Csilla és Vehes Mikola által szerkesztett *Kárpátalja*¹²⁵ című kötet leginkább egy összefoglaló munka Kárpátalja 20. századi történelméről, s ehhez hasonló a Vehes Mikola által szerkesztett *Kárpátalja évszámokban*,¹²⁶ ami viszont már 1867-től kezdve, de csak vázlatosan írja le a környék fontosabb eseményeit.

Ahhoz, hogy a település református egyházának történelméről tudjak meg többet, nagy segítséget nyújtott Radvánszky Ferenc *Kárpátaljai református templomok*¹²⁷ című könyve, amely röviden leírja a templom történetét, és hogy ma milyen állapotban van.

Meg kell említenem még Dupka György, Horváth Sándor és Móricz Kálmán *Sorsközösség*¹²⁸ című munkáját, amelyben nagyon jól és részletesen írnak a lágerekről, koncentrációs táborokról, elhurcolásokról.

A magyar nyelvű szakirodalom mellett ukrán nyelvűt is felhasználtam a munkám során. Ezek közül első sorban szeretném megemlíteni Blancsuk Iván *Nagyszőlős - az én városom (Виноградів – моє місто)*¹²⁹ című könyvét. A szerző a város szülöttje, és 2020-ban adta ki a kötetet, amely egész 619 oldalon keresztül taglalja a város történelmét. Külön fejezet van az iskolákról, néphagyományokról, a városban zajló különböző harcokról és stb. Ehhez hasonló szakirodalom

¹²⁰BOTLIK József – DUPKA György: *Ez hát a hon*. Budapest-Szeged, Mandátum – Universum Kiadók, 1991.

¹²¹DUPKA György – HORVÁTH Sándor: *'56 Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

¹²²ZSELICKY Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920-1945*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.

¹²³PIVÁRCSI István: *Barangolások Kárpátalján*. Palatinus Kiadó. 2010.

¹²⁴KOVÁCS Sándor: *Kárpátaljai útravaló*. Budapest, Püski Kiadó, 1999.

¹²⁵FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: *Kárpátalja (1919-2009)*. Ungvár, Intermix Kiadó, 1993.

¹²⁶VEHES Mikola: *Kárpátalja évszámokban (1867-2010)*. Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.

¹²⁷RADVÁNSZKY Ferenc: *Kárpátaljai református templomok*. Ungvár-Beregszász, Tárogató Kiadó, 2000.

¹²⁸DUPKA György – HORVÁTH Sándor-Móricz Kálmán: *Sorsközösség*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

¹²⁹БЛАНЧУК І. І. *Виноградів – моє місто*. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020.

Komjáti V.¹³⁰ könyve, mely szintén Nagyszőlős történetéről szól, vagy Scsur V.¹³¹ munkája „Szevljus” múltjáról. Mind a kettő hasonló Bilancsuk kiadványához, csak némileg régebbiek, így néhány adat, vagy információ elavult lehet. Szintén ukrán nyelvű munka, az elsősorban Hrancsak I. által szerkesztett, Kárpátalja történelméről szóló szakirodalom.¹³²

2.2. Néprajzzal foglalkozó szakirodalom

Ezek után szeretném megemlíteni azokat a munkákat, amelyeket a néprajzi kutatáshoz használtam fel.

Az első fontosabb munka számomra Barabás Jenő és Gilyén Nándor *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*¹³³ című munkája volt. Nagy segítséget jelentett a helyszíni vizsgálatok felkészüléséhez. A település vizsgálatnál nagyon részletesen, különböző szempontok szerint felosztva, elmondják, mit kell figyelembe venni a kutatás során. A könyv segítségével tudtam mit kell szemügyre venni a vizsgálandó épületek kiválogatásánál és szemlélésénél, esetleg mik okozhatnak nehézséget a kutatás során. A munkám során felhasználtam a szerzőpáros még egy munkáját, mely a *Magyar népi építészet*¹³⁴ címet kapta. A könyv a magyar népi építészet terén elért akkori eredményeket összegzi. Nyomon követik a magyar nép lakóházainak alakulását, s emellett kiemeli, mik azok az elemek, amelyek leginkább változtak az idők során (pl. a tüzelőberendezés, stílusjegyek stb.).

A következő, kutatáshoz lényeges munka az a *Magyar Néprajz IV*¹³⁵ kötete, amely az Életmód alcímet kapta. E rész főszerkesztője Balassa Iván. A kötet nagy segítségemre szolgált a település és magának az népi építészetnek a kutatásához, hisz külön-külön fejezet van szentelve mindkét említett kérdésnek. Emellett a Domokos Ottó által szerkesztett *Magyar Néprajz III*¹³⁶ kötete is hasznomra vált, ennek alcíme a Kézművesség. Innen megismertem pl. melyek voltak a falvakban és városokban a jelentős mesterségek. Külön-külön jellemeznék benne rengetek mesterséget, mint például a szabókat, takácsokat, cipészeket, a kályhamesterséget és még rengeteg más kézműves foglalkozást is megismerhetünk a munka elolvasásával.

Ha már szóba kerültek a mesterségek, akkor fontos megemlíteni Bátky Zsigmond által szerkesztett szakirodalmat, melynek címe *A magyarság (tárgyi) néprajza*.¹³⁷ Ez a munka a magyar népi kultúra első tudományos összefoglalása, összesen négy kötetben jelent meg, én az első kötetet

¹³⁰КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова. – Виноградів, 1994.

¹³¹ЩУР В. І. Нариси історії Севлющини: Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004.

¹³²І. М. ГРАНЧАК, Д. ДАНИЛЮК, А. БАЛАГУРИ. Нариси історії Закарпаття (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993.

¹³³BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979.

¹³⁴Barabás Jenő - Gilyén Nándor: Magyar népi építészet. Budapest, Mezőgazda Kiadó, 2004.

¹³⁵BALASSA Iván: Magyar néprajz. IV. Életmód. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997.

¹³⁶Domonkos Ottó: Magyar néprajz III. Kézművesség. Budapest, Akadémia Kiadó, 1991.

¹³⁷Bátky Zsigmond: A magyarság néprajza, I. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941.

használtam a munkám során. Ebben szó esett az építkezésről, településről és mesterkedésről is, melyek mind hasznos információkkal szolgáltak munkám során.

Kész Barnabás PhD dolgozata szintén alapvető és értékes információkkal szolgált a dolgozatom megírásához. A munka *A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában*¹³⁸ címet kapta, s innen szereztem információkat pl. az ugozsai nép- és tájkatatói táborról, mely 1943-44 között zajlott, Fancsika központtal. Emellett egy alapot adott a dolgozat, melyet követni tudtam a munkám során, és több forrást ennek áttanulmányozása alapján ismertem meg.

1989. május 15-16 között volt megrendezve Miskolcon a *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*¹³⁹ című konferencia. Ennek anyagát állította össze és szerkesztette meg Cseri Miklós, Balassa M. Iván és Viga Gyula. A konferencia több előadója vidékünket is érintő témákat dolgozott fel, így nem volt kérdés, hogy felhasználom-e a dolgozatom megírása során. Például Dragun Ivan a Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságairól beszélt a konferencia során, Barabás Jenő bemutatta milyen innovációk jelentek meg a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészetében, Dám László pedig a Kárpát-medence északkeleti térségének építészeti régióiról ejtett néhány szót.

Egy másik fontos munka, amely segített a kutatásban az Dám László *Építészeti régiók a Kárpát-medencében*¹⁴⁰ című tanulmány, amely a Kárpát-medence történeti földrajza című könyvben található, s magát a könyvet Frisnyák Sándor szerkesztette. A munkában nagyon jól fel vannak osztva az építészeti régiók, emellett a bevezetésben egy rövid összefoglalót ír, hogy mióta kutatják a népi építészetet Magyarországon, és hogy a néprajzi kutatások mellett ma még milyen tudományok foglalkoznak ezzel. Ahogy Dám László a munkájában, úgy Bátky Zsigmond az *Építkezés*¹⁴¹ című munkájában is leírja, hogy öt házvidék típus létezik: keleti magyar vagy erdélyi, északi magyar vagy palóc, közép-magyar vagy alföldi, nyugati magyar vagy közép-dunántúli és déli magyar vagy alsó-dunántúli. Mindkét munkában jól jellemzik ezt az öt típust, amelynek segítségével én is meg tudtam állapítani, hogy Nagyszőlős lakóépületei melyik csoportba tartoznak.

Baráth János *Magyar népi építészet*¹⁴² című munkája az előző két forráshoz hasonlóan szintén a háztípusokról ír részletesen, mégpedig olyan felosztás szerint, amely a tüzelőberendezést és a ház alaprajzát veszi alapul. Emellett szó esik még a pásztoréptményekről, malmokról,

¹³⁸Kész Barnabás: A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában. PhD dolgozat. Kézirat, 2019.

¹³⁹Cseri Miklós-Balassa M. Iván - Viga Gyula : Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 178.

¹⁴⁰DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medencében. In A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk.: Dr. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996.

¹⁴¹BÁTKY Zsigmond: Építkezés. In A magyarság néprajza, I. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941.

¹⁴²Baráth János: Magyar népi építészet. Kolibri könyvek, Móra könyvkiadó, 1982.

templomokról is. A fentiekben már említett Dám Lászlónak még egy munkáját alkalmaztam, ennek címe nemes egyszerűséggel: *Építkezés*.¹⁴³ Megismerkedhetünk azzal, hogy milyen építőanyagokat használtak és használnak ma is (fa, sár, kő vagy a ma is használt tégl), milyenek a hagyományos népi lakóházak tetőszerkezetei, formái, vagy éppen mivel fedték be őket. De emellett olvashatunk a lakóházak alaprajzi tagolódásáról, gazdasági építményekről, történeti stílusokról és sok minden másról is.

Balassa Iván és Ortutay Gyula által szerkesztett *Magyar néprajz*¹⁴⁴ szintén segítséget nyújtott számomra. Az Anyagi kultúra című fejezeten belül, külön pont van szentelve a településnek, építkezésnek és a házberendezésnek, melyek igen hasznosak voltak a munkám során.

Ortutay Gyula által szerkesztett *Magyar Néprajzi Lexikon I.*¹⁴⁵ *II.*¹⁴⁶ és *IV.*¹⁴⁷ kötetét is felhasználtam dolgozatomban, hiszen itt tökéletesen körbeírja azokat a mesterségeket, melyek említésre kerültek dolgozatomban. Emellett Freckay János 1912-ben kiadott *Mesterségek szótára*¹⁴⁸ című szakirodalom szintén megemlíti és jellemzi a mesterségek többségét, melynek használata célszerű volt a dolgozatom megírásában.

Ezek és az előbbieken említett művek segítségével a Nagyszőlősen történő kutatásom sokkal gördülékenyebben zajlott.

2.3. Ugocsa Népi- és Tájkutatói Tábor (1943-1944)

A mesterszakos dolgozatom témájának kiválasztása előtt nem hallottam arról, hogy Ugocsa vármegyében zajlott volna valamikor is egy néprajzi kutatótábor. Azonban Kész Barnabás témavezetőm felvilágosított, hogy volt ilyen is a térségben. S mivel munkám címe *Néprajzi értékek Nagyszőlősen*, ezért úgy éreztem kötelességem átnézni e néprajzi kutatótábor részleteit, valamint eredményeit, hiszen ahogyan azt a későbbiekben megtudtam, 1943-1944 között zajlott maga a kutatás, ami azt is jelenti, hogy a szovjet megszállás előtti utolsó néprajzi felmérése ez a térségnek. Ezek után megkezdtem a kutatásom, hogy minél több információt megtudjak erről. Viszont hamar rá kellett jönnöm, hogy a lényegi adatok a Magyar Néprajzi Múzeumban találhatóak, amelyet sajnálatos módon jelenleg épp felújítanak, s emiatt csak valószínűleg 2022-ben nyitnak meg.

Azonban régi sajtótermékeket és több néprajzi szakirodalmat átnézve, némi információra leltem. Valamint nemrégiben megjelent Kész Barnabás és Kész Margit által összeállított két

¹⁴³Dám László: *Építkezés*. Debrecen, 1992.

¹⁴⁴BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó. 1979.

¹⁴⁵Ortutay Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Első kötet (A-E). Budapest, Akadémia Kiadó, 1977.

¹⁴⁶Ortutay Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Második kötet (F-Ka). Budapest, Akadémia Kiadó, 1979.

¹⁴⁷Ortutay Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Negyedik kötet (N-Szé). Budapest, Akadémia Kiadó, 1981.

¹⁴⁸Freckay János: *Mesterségek szótára I-II*. Budapest, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája, 1912.

módszertani segédlet is, melyek adalékokat tartalmaznak az 1943–1944. évi Ugocsa Táj- és Népkutató tábor anyagából Salánk¹⁴⁹ és Szászfalu¹⁵⁰ példáján, viszont emellett röviden összegzik a tábor lényegi eredményeit is, s megismerhetünk néhány értékes információt Ugocsa megye más településein gyűjtött anyagaiból is.

Azt tudni kell, hogy a 30-as években Magyarország szerte egyre jobban fellendült egy úgynevezett falukutató mozgalom. Maga a törekvés helyi lelkészek, cserkészek vagy éppen íróknak stb. a kezdeményezésére indult el, majd pedig az uralkodói elit is csatlakozott mindehhez. Pont az ő kezdeményezésük eredménye lett az 1938-ban, gróf Teleki Pál által ajánlott Táj- és Népkutató Központnak a megalapítása. Ő a központ vezetésére Magyar Zoltánt és Teleki Győrffy Istvánt kérte fel. Az első kiállításuk „A földbirtokos helyzete Magyarországon” címmel indult, azonban nagy felháborodást keltett a nagybirtokosok körében, mivel bemutatta milyen rossz következményei vannak a nagybirtokoknak. Emiatt Teleki Pál a kutatások leállítására kényszerült, s majd csak 1941-ben kezdte meg újra működését a Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének Táj- és Népkutató Osztályaként. Ezek után Kárpátalja területén három kistáj is a kutatótábor figyelmének központjába került.¹⁵¹ Pontosabban kiterjesztették a kutatásokat a Szernyemocsár környékére Bereg megyében, Ugocsa megye magyar falvaira, valamint a máramarosi Viskre és környékére. S amint említettem ezeknek a gyűjtéseknek köszönhetően a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában jelentős mennyiségű iratanyag őrzi a vidék 40-es évekbeli néprajzi állapotát.¹⁵²

A Néprajzi értesítő 94. évfolyamában szintén olvashatunk a kutatótáborokról. Innen azt is megtudhatjuk, hogy Ugocsa vármegyében 1943 nyarán kezdődött és 1944 januárjában fejezték be a kutatást. Kiemelkedik a többi közül, mivel itt volt jelen a legtöbb résztvevő, valamint ezt szervezték meg valószínűleg a legjobban. Az Ugocsa Táj- és Népkutató Tábor vezetője nem más volt, mint K. Kovács Péter, akinek kitűnő szervezői egyénisége és tehetsége volt. Munkássága leginkább kéziratokban maradt fenn, főleg az 1940-1960-as években folytatott intenzív kutatásokat.¹⁵³ Varga Sándor a kutatótábor kezdetét már pontosabban határozza meg: 1943 július. Leírása szerint Nagyszőlősön és a megye 28 falujában dolgozott összesen 37 kutató egészen 1944 januárjáig.¹⁵⁴

¹⁴⁹Kész Barnabás – Kész Margit: Adalékok Salánk helytörténeti és néprajzi jellemzéséhez az 1943–1944. évi ugocsa táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés). Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021.

¹⁵⁰Kész Barnabás – Kész Margit: Tiszászászfalu néprajzi jellemzése az 1943-1944. évi ugocsa táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés). Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021.

¹⁵¹VARGA Sándor: Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt. In P. Punykó Mária (szerk.): „Madarak voltunk” Kárpátaljai néprajzi írások. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1999. 92-93.

¹⁵²Kész Barnabás – Kész Margit: Tiszászászfalu néprajzi jellemzése az 1943-1944. évi ugocsa táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés). Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021. 10.

¹⁵³GRANASZTÓI Péter: Ugocsától Ohatig. K. Jovács Péter a terepen. In Néprajzi értesítő. 94 évfolyam, 2012. 127-128.

¹⁵⁴VARGA Sándor: Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt. In P. Punykó Mária (szerk.): „Madarak voltunk” Kárpátaljai néprajzi írások. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1999. 93.

A kutatótábor nagyszőlősi részéről a Kárpáti Híradó című újságban is jelent meg cikk. A közlemény az *Egyetemi hallgatók érdekes tanulmányútja Ugocsában* címet kapta. A cikkben megemlítik, hogy Dr. Kovács Péter egyetemi tanár, valamint dr. Mádi Zoltán egyetemi magántanár vezetésével kezdődött meg a kutatótábor. Harminckét egyetemi hallgató csatlakozott hozzájuk, akik között hat leány volt, s ők azok, akik a vármegye régi emlékei után kutattak és mindezek mellett az akkori aktuális problémákat is szemügyre vették. A cikkből megtudhatni azt is, hogy a tanulmányút résztvevői felkutatták a megye levéltárát is, ahol nagyon sok, addig ismeretlen adatra bukkantak, valamint több fontos gazdasági, kulturális és társadalmi intézményt is meglátogattak. Az újságcikk szerint július 25-ig volt betervezve a társaság maradása Nagyszőlősön. Tudomást szerezhetünk arról is, hogy előadást tartottak, ezzel befejezve a nagyszőlősi problémák vizsgálatát. A bemutatón előadott például Karcug Pál, Horkay Barna, Bártfay Kálmán nagyszőlősi lelkészek, vagy éppen Fancsik Jenő népművelési tükár és mások.¹⁵⁵ (12. fénykép) 1944. január 11-i lapban pedig egy újabb kisebb közlemény jelent meg, melyben arról írnak, hogy a pesti egyetemi hallgatók, akik az elmúlt évben Nagyszőlősön és a megye egész területén folytattak kutatásokat, most újra ellátogatnak a városba, hogy folytassák munkájukat és egyben be is fejezzék azt. A cikkben megemlítik, hogy az érkezésükről értesítették Hokky képviselőt, a megye főispánját és még sok más vezető egyéniséget.¹⁵⁶ (13. fénykép)

Amint a fentiekben már említettem a kutatótábor teljes anyaga a Magyar Néprajzi Múzeumban található, s külön a Nagyszőlősön végzett anyag még sehol sem került közlésre, így erről teljes ismertetést nem tudok adni munkámban, viszont néhány érdekesebb adatot megismerhetünk Kész Barnabás és Kész Margit által összeállított módszertani segédletből. A megyeközpontban végzett kutatás eredményei elsősorban a szőlőműveléssel kapcsolatos adatokat tartalmazzák. Különböző rajzokat találtak egy bizonyos Ördög László nevével jelzett mappában, például egy 1943-ban 150 évesnek mondott szőlőpréstről, vagy éppen egy csószkunyhóról készült rajzot. De ugyanitt láthatjuk az ugocsai magyar, ruszin és román lakosság által egyaránt használt, állítható tetejű szénatároló, az abora rajzát, emellett két város lakóinak – egy magyar és egy zsidó férfinak a portréját is. Megmaradtak leírások is a szőlőtermeléssel kapcsolatosan, például szüreti szokások nem voltak, inkább csak nagy mulatozásokat rendeztek a város lakói. Emellett a kutatási anyagok között olvashatunk többek között a vidék gazdasági életében szintén fontos szerepet betöltő gyümölcstermelésről és kereskedelemről is.¹⁵⁷

A nemrég említett Néprajzi értesítő 94. évfolyamából azt is megtudhatjuk az ugocsai kutatótábor központja (számomra meglepő módon) Fancsika volt. K. Kovács Péter nem mellesleg

¹⁵⁵*Egyetemi hallgatók érdekes tanulmányútja Ugocsában*. Kárpáti Híradó. 1943. 07. 13. 155 szám

¹⁵⁶*Az egyetemi hallgatók újból lejönnek Ugocsába*. Kárpáti Híradó. 1944. 01. 11. 7. szám

¹⁵⁷Kész Barnabás – Kész Margit: Adalékok Salánk helytörténeti és néprajzi jellemzéséhez az 1943–1944. évi ugocsai táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés). Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021.

nagyon odafigyelt arra, hogy a kutatótáborok minden egyes anyaga megmaradjon, beleértve a szervezési iratokat is, s nemcsak a kutatásnak az eredményei. Kiemelkedő az ugocsai kutatótábor anyagának gazdagsága. A munkáról fennmaradt minden irat, levél, nyilvántartás, kérdőív, útmutató, gyűjtési-kutatási téma, amelyet K. Kovács Péter maga vezetett.

Fennmaradt egy levél is, amelyet 1943. június 30-án írt K. Kovács Péter, amelyben megírja azt, hogy vezetése alatt közel 40-50 kutató érkezik Ugocsa megyébe július 4-én, azért hogy néprajzi, földrajzi és társadalmi kutatómunkát végezzenek a térségben. Nagyszőlősen egyhetes előkészítő munkákat fognak végezni leírása szerint, s majd ezután mennek 2-3-as csoportokban egyes területekre, ahol két hétig lesznek majd. K. Kovács Péter mellett többen is voltak kutatók, mint pl. Kresz Mária, Mádi Zoltán, Tálasi István, Barabás Jenő és stb.¹⁵⁸

Sajnálatos módon a viski kutatótáborral ellentétben az Ugocsait még nem dolgozta fel senki, pedig amint az előbbieken írtam többen is azt állítják, hogy az ugocsai volt az igazán gazdag eredményekkel rendelkező kutatás, de úgy tűnik teljes feldolgozása még várat magára. Viszont Kész Barnabás által készített fotókat a kutatótábor anyagairól, rajzairól és jegyzeteiről nekem is lehetőségem volt átnézni, s ezek közül a Nagyszőlőssel kapcsolatos anyagokat csatolom a Mellékletekben. (7-11. fénykép)

¹⁵⁸GRANASZTÓI Péter: Ugocsától Ohatig. K. Jovács Péter a terepen. In Néprajzi értesítő. 94 évfolyam, 2012. 129.

III. Fejezet

NÉPRAJZI ÉRTÉKEK NAGYSZŐLŐSÖN

A következő fejezetben több alpontra bontva szeretném szemléltetni Nagyszőlős néprajzi értékeit. S bár ez kicsit furán hangozhat, hiszen általánosságban néprajzi kutatások a falvakban zajlanak, a paraszti életmód, a lakóházak népiesebb mivolta ott látható igazán. Azonban úgy éreztem a témaválasztás során, hogy szülővárossal szeretnék foglalkozni, a történelméről megtudni többet, hiszen ez a város áll a szívemhez legközelebb, de a néprajzi vonalat sem szerettem volna elhagyni, s így vállalkoztam az elsőre kicsit szokatlan kutatásra. Első sorban fontos elmondani, hogy a mai modern világban a hagyományos kultúra egyre jobban változik, és egyben tűnik is el, mindez pedig még a legeldugottabb településekre is vonatkozik. Véleményem szerint mindemellett, ha faluban zajlott volna kutatásom némileg egyszerűbb lett volna a dolgom, mint Nagyszőlőssel, hiszen mégiscsak egy városról van szó. Hiszen a tradicionális népi kultúra elsődleges hordozója a magyar társadalom zömét alkotó parasztság, tehát a földművelésből és állattartásból élő vidéki lakosság volt. Ugyanakkor figyelemreméltó néprajzi értékekre bukkanhatunk egy olyan multikulturális kisváros polgári lakossága körében is, mint Nagyszőlős. Dolgozatomban ezt a feltevést próbáltam bizonyítani.

A népi építészet területére áttérve fontos tisztázni, hogy bár egyes szakemberek a népi építkezés közé sorolják a lakóház és a gazdasági épületek mellett a különböző ipari létesítményeket, kocsmákat, csárdákat, a településen található templomokat,¹⁵⁹ azonban én ezekre külön nem térek ki, csupán a lakóépületekről lesz szó a következőkben. Valamint van egy elit építészethez is sorolható épületcsoport, mint például a kastélyok (Nagyszőlőst tekintve például a Perényi-kastély), kúriák, középületek, én ezeket csupán megemlítem munkámban, valamint korabeli fotókat csatolok róluk, de részletes kutatást nem végeztem velük kapcsolatosan.

3. 1. A hagyományos lakóépületek

Az építészet azoknak a társadalmi és gazdasági mozgásoknak a közvetlen összekapcsolódása, amelyek folyamatosan hatnak a műveltség alakulására és mindez pedig az emberi kultúra terméke. Maga az építészet egy kulturális folyamat, ahol a valódi társadalmi igények, a technológia fejlettségi szintje, valamint a szociális viszonyok folyamatosan tükröződnek. Mindezeknek az átalakulása és fejlődése az építészet alakulását is meghatározza.¹⁶⁰

¹⁵⁹DÁM László: Építkezés. Debrecen, 1992. 6.

¹⁶⁰FÜZES Endre: Bevezetés. (Építészet) In Magyar Néprajz IV. Életmód. Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 91.

A táj népi építésze igencsak sokszínű, formavilága változatos és gazdag. Mindez pedig egy hosszú történeti fejlődésnek az eredménye, amelynek során az építészeti képet meghatározó, befolyásoló és kialakító tényezők bár mindenhol és mindvégig egyformán hatottak, de helybéli, konkrét megjelenésük eltérő formákkal rendelkezett és így az általuk előre meghatározott építészeti kultúra is más irányba fejlődött.¹⁶¹

A magyar néprajzi kutatások szemlélete szerint a népi építészet a parasztság (jobbágyok, cselédek, szabadalmas parasztok, kismesek stb.) és az őket kiszolgáló kézművesek építésze. Tehát a falun, agrár- és mezővárosban élők mindennapi életét, munkáját, vallási- és közösségi életét szolgáló építmények csoportja, mindezek pedig meghatározott társadalmi és gazdasági funkciókkal rendelkeznek.¹⁶²

Nagyszőlős lakóépületeinek kutatását némileg máshogy kezdtem, mint azt az előző években tettem. A település igen nagy területtel rendelkezik, így jobbnak láttam a szokásosnál alaposabb előkészítő kutatást végezni a terepmunka előtt. Ahelyett, hogy a terepmunka kezdetén már tüzetesen bejártam volna a város egész területét, megnéztem egy weboldal (mapire.hu) segítségével a különböző korokban készült térképeken Nagyszőlőst (14-16. fénykép), s ez által következtethettem arra, hol érdemes a lakóházak tüzetesebb vizsgálata. Mindezt javasolja Barabás Jenő és Gilyén Nándor is *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*¹⁶³ című munkájukban. Hiszen a legtöbb község sok mindenben ment át, zajlottak az évszázadok során nagy pusztítások, építkezések, rekonstrukciók és mindezek miatt nagy fontossága van a történeti források használatának, elsősorban a térképanyagok tanulmányozásának. A térkép a település egy bizonyos időköz olyan pontos képét mutatja meg, amihez semmi más forrás nem hasonlítható. S a térképek összehasonlításával már sokkal jobban láthatjuk milyen fejlődésen ment keresztül egy bizonyos falu vagy város, hol voltak először lakott területek stb. A nagyobb települések vizsgálata térképek nélkül szinte lehetetlennek mondható, anélkül át sem lehetne tekinteni részletesen azt. A térképek átvizsgálása után arra a következtetésre jutottam, hogy leginkább a Fekete-hegyhez közeli utcákat érdemes bejárni (a mai Kopányi út és környéke, Orosz utca, a város központja, Vasút utca, Borkanyuk utca, Ukrán út), hiszen ezek a területek voltak a leghamarabb lakottak.

De még mielőtt részletesen kitérnénk a lakóházakra érdemes némi szót ejteni magáról a településről. Ma már nem igazán mondhatjuk azt, hogy változatlan egy falu, vagy adott esetben a város szerkezete, mint azt, ahogyan a századforduló idején a kutatások során mondták, de mégis

¹⁶¹DÁM László: *Építkezés*. Debrecen, 1992. 211.

¹⁶²FÜZES Endre: *Bevezetés. (Építészet)* In Magyar Néprajz IV. Életmód. Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 91.

¹⁶³BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 29.

maradtak meg elemei a településeknek, melyek a több százados, egészen akár középkorig nyúló korokban is jelen voltak már.

A települések vizsgálatával számtalan tudományág foglalkozik. Ilyenek mind az építészettörténeti (műemléki), mind a néprajzi kutatások is, s mindegyiküknek sajátos feladatai vannak, annak ellenére, hogy számottevő átfedést mutatnak a más kutatási szakágazatok tevékenységével (pl. a történettudomány, régészet, földrajz stb.). Ebből természetesen következtethető az is, hogy minden település átalakulásában rengeteg történeti, társadalmi, földrajzi stb. tényező játszott közre, és a jelenlegi helyzet pedig igen sokrétű fejlődésnek az eredménye.¹⁶⁴

Első sorban tisztázzuk mit is jelent a telek fogalma. A 20. századi magyar köznyelv szerint a telek a település belterületének a legkisebb alkotóegységét jelenti. Sokféle jelentése alakult ki az idők során. De lényegében a népi szóhasználat a porta egy részét nevezte így, mégpedig azt, amely az udvaron kívüli részét tartalmazza.¹⁶⁵ Esetemben teleknek nevezem a következőkben azt a területet, amely a településen belül egy család tulajdonában áll, tehát az udvar teljes részét a különböző épületekkel együtt.

A telek formája és rajtuk az épületek elhelyezkedése lényegében megszabja az egész település rendjét is. A régi magyar települések házai általánosan utcárokba rendeződtek vagy pedig rendszer nélkül csoportosulva álltak egymás szomszédságában, de ez ma már szinte sehol sem látható.¹⁶⁶

Barabás Jenő és Gilyén Nándor¹⁶⁷ szerint meg kell ismerni a település szinte mindegyik összetevő elemét, és csak ezek után lehet szintézist alkotni. Első sorban az *épületek tömörülését* kell tanulmányozni. Erősen meghatározza a város településképét az egy telken található épületeknek a száma, és ezeknek a koncentráltága. Más az, ha sok apró objektum, vagy csak egy-két nagyobb épület található meg egy telken, vagyis különbözik az épületek teret betöltő tömeghatása. Ez természetesen függ a telek formájától és annak nagyságától is, általában ez a két faktor együttesen jelentkezik, de azért külön-külön is számításba kell venni őket. Barabásék megírták, hogy három ún. *tömörültség fajtát* lehet megkülönböztetni: *tömbszerű, tagolt épületrendezés és elaprózott tagoltságú*. Ezek rövid leírásának elolvasása után meg lehet állapítani azt, hogy Nagyszőlősen inkább a tömbszerű tömörültség a jellemző, hiszen azt el lehet mondani, hogy itt kevesebben foglakoznak állattartással, gazdálkodással, mint a falvakban, így nincs szükségük gazdasági építményekre. Tehát lényegében csak egyetlen építmény helyezkedik el a telken, egy tető alá

¹⁶⁴BARABÁS Jenő–GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 14.

¹⁶⁵BARÁTH János: Település. In Magyar Néprajz IV. Életmód. Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 59.

¹⁶⁶BÁRTH János: Magyar népi építészet. Budapest, Móra könyvkiadó, 1987. 6.

¹⁶⁷BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 15-17.

csoportosulnak a különböző funkciójú helyiségek. Viszont a terepmunka során több alkalommal is találkoztam olyannal, hogy voltak egyéb melléképületek is, mint például egy nyári konyha, vagy különböző ólak, rakodóhelyiségek. Ezeket tagolt épületelrendezésnek nevezik, tehát a telken kettő-négy épület található, ezek dominálnak.

Másodszor a *telekformát* kell megfigyelni. A telkek különbözhetnek abban, hogy milyen nagyok, de formailag különösebb változatosságot nem szoktak mutatni. Négy formai változatát lehet megkülönböztetni: *szabálytalan telek*, *tömbtelek*, *téglatelekek*, és *szalagtelek*. A kárpátaljai magyar lakta települések általában szalagtelkesek, ez jellemző leginkább Nagyszőlősrre is.

A szalagtelkes forma kezdetben összefüggött a feudális telekszervezet normáival. Itt a lakóépületek ablakai az utcára néznek és előttük kb. két-három méter széles kiskert található, ahova virágokat ültetnek, és amely olyan széles, mint maga a lakóház. Tudni illik ez a forma jellemző szinte egész Kelet-Európára, így Nagyszőlősön is ilyen a legtöbb telekforma, mint ahogyan azt említettem fentebb is. Mellesleg ennek a fő típusnak több változata létezik, mint például az úgynevezett kettős udvarú telkek. Itt lényegében az utca felől fenntartanak egy udvarrészt a jószágok számára, s majd csak ezek után következik a ház és a lakóudvar, valamint a gazdasági épületek és esetleg, ha van, akkor a kert.¹⁶⁸ Ez viszont nem jellemző a Nagyszőlősön található telkekre, hiszen itt inkább az ismerv, hogy jószágokat már nem is annyira tartanak.

Harmadszorra az *udvarelrendezést* vettem figyelembe. Tizenegy udvar típust különböztet meg Barabás Jenő és Gilyén Nándor, mindegyikük jellemzését elolvasva és azok ábrázolásait megtekintve arra a következtetésre lehet jutni, hogy Nagyszőlősre leginkább a soros udvar a jellemző, melyben a nagyobb épületek egy sorban helyezkednek el, és velük szemben pedig a keskeny udvaron esetleg kisebb építmények találhatóak. Azonban egy-egy telekre a négyzetes udvar volt jellemző, ami azt jelenti, hogy összességében két épület tölt be meghatározó szerepet az udvaron. A lakóház az utcára merőlegesen helyezkedik el, vele párhuzamosan pedig a komplex gazdasági épület, ami manapság már garázként funkcionál leginkább.¹⁶⁹

Az 1960-as évek végén szovjet etnográfusok kutattak a vidékünkön, akik a magyar udvarok három típusát különböztették meg, az ő munkájukra hivatkozva Kész Barnabás¹⁷⁰ is alátámasztja mindezt a PhD dolgozatában. A három udvartípus a következő:

1. Az Ungvári járás falvainak többsége (a déli rész kivételével), ezen kívül Salánk és Gyula falvak a Nagyszőlősi járásból: egysoros udvar, a ház egybeépül az óllal, színnel és

¹⁶⁸BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula: Magyar néprajz. Corvina Kiadó, 1979. 126-127.

¹⁶⁹BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 17-20.

¹⁷⁰KÉSZ Barnabás: A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában. PhD dolgozat. Kézirat, 2019. 63.

nyári konyhával. A disznóól és tyúkól külön épültek. A csűr a kertben helyezkedik el. A hosszú, 30-35 m-es ház alatt pince található.

2. A Beregszászi és Nagyszőlősi járás Falvai (Salánki és Gyula kivételével), valamint az Ungvári járás déli része: a háromosztatú ház egy sorban, de külön épült a gazdasági épületekkel. Az udvar első és hátsó udvarra oszlik, az előbbiben van a ház, a csűr, a nyári konyha, a kemence, az utóbbiban a disznóól és a tyúkól.
3. A Beregszászi (Nagybereg, Jánosi) és a Nagyszőlősi járás egyes falvai: magas alapon épült ház tágas pincével, a gazdasági épületek a kétsoros udvar túoldalán húzódnak egymás után, szemben a házzal.¹⁷¹

Ezek alapján Nagyszőlőst is a második típusba lehet sorolni leginkább, bár amint említettem az előbbieken is, vannak kivételek, de összességében a soros udvar a legjellemzőbb.

A terepmunka során, a várost járva, megfigyeltem jómagam is, hogy az udvar felosztható néhol „első” udvarra, ahol a lakóház és esetleg néhány esetben a gazdasági épületek találhatóak, fákkal, virágoskertekkel és szőlőlugassal, és „hátsó” udvarra, ami egy kisebb kertet jelent. Ez a felosztottság néhány háznál külön volt kerítve kapuval/kerítéssel, de volt néhány eset ahol egybeolvadt a két udvarrész. Emellett több olyan telek is található, ahol kert nem is igazán van, csupán a lakóház és egy kisebb udvar.

Kárpátaljai magyar udvartípusokról Dragun Iván¹⁷² is ír. A területen a 19. század második felében jelennek meg az önálló udvarok. Ő szintén ezeknek a különböző változatait sorolja fel, mint például:

- Olyan udvar, ahol a különböző építmények szabadon helyezkednek el,
- egy sorban beépített udvar, ahol néhány építmény szorosan egymás mellett egy tető alatt helyezkedik el,
- fordított L alakban beépített udvar;
- kétsoros udvar, ahol az egyik sorban a lakóépület és a kisebb gazdasági építmények, a másik sorban a nyári konyha, az istálló stb. található,
- fordított U alakban beépített udvar, ahol az udvarnak a három oldalán helyezkedik el a lakóépület és a gazdasági épületek, azonban nem kapcsolja őket össze közös tető.

Megtudhatjuk azt is, hogy a 19 századi és 20. század elején nemcsak a magyar udvarokban volt tapasztalható az előbbieken említett egysoros beépítés, ami Nagyszőlős udvarainak a többségére is jellemző, hanem Európa szerte többen alkalmazták, köztük a nyugati és keleti szlávok

¹⁷¹Гроздова И. Н. Этническая специфика венгров Закарпатья. – В кн.: Карпатский сборник. Издательство «Наука», Москва, 103.

¹⁷²DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 168.

is. Az a magyarázata mellesleg ennek a beépítési módszernek a népszerűségére, hogy azért volt kényelmesebb építési mód, mivel így ha szerették volna átépíteni például valamelyik gazdasági épületet, akkor nem érte kár a szomszédos létesítményt.

A következő dolog, amit meg kell vizsgálni az az adott település *utcabéépítettsége*. A falu, vagy mi esetünkben most a város képének kialakításában nagy szerepe van annak, hogy a lakóházak hogyan helyezkednek el az utcához viszonyítva. Barabás Jenő és Gilyén Nándor¹⁷³ hat típust sorol fel, ezek közül Nagyszőlőstre három is jellemző. Amint már említettem több ház *előkertes beépítéses*, tehát a lakóház merőleges az útra, viszont előtte pár méteres kiskert található, ahova általában virágokat ültetnek. (17. fénykép) Azonban van, ahol ez a bizonyos előkert hiányzik és a lakóépületek oromzata egészen az utcáig (kerítésig) nyúlik. Ezt nevezik *utcavonalas beépítésnek*. (18. fénykép) Valamint van még egy típus, mely megfigyelhető Nagyszőlősön, ez a *laza sorházas beépítés*, melynek lényege az, hogy a házak hossziránya megegyezik az utcával, vagyis a járdáig érnek, azonban a házak sora nem ér egybe, van közöttük egy kisebb-nagyobb térség.

A további vizsgálandó terület az az *utcahálózat*. A többek közt Baráth János¹⁷⁴ által szerkesztett *Magyar néprajz IV.* részében is olvashatunk erről. Alapvetően két kérdés merülhet föl ezzel kapcsolatosan: milyen az utca beépítettségei rendje, tehát hogyan viszonyulnak az utca vonalához az épületek, valamint milyenek, jelen esetben a város utcái? (szabálytalanok, vagy épp szabályosak, egyenesek stb.) Az első kérdéssel már foglalkoztunk az előbbieken, viszont az, hogy milyen az utcahálózat Nagyszőlősön, azzal még nem. Tudni illik, hogy a 20. század második felétől a Kárpát-medence településein, az utca közepén halad a kocs út, a két szélén pedig húzódik a járda. Vannak olyan utcák, ahol a gyalogjáró és kocs út között fasort ültettek például, de van ahol ez nem jellemző. Nagyszőlősön mindkét utcaféle megtalálható.

Barabás és Gilyén írja azt, hogy a településformák egyik legkidolgozottabb vizsgálati területe az az utcahálózat. Ők hat típust neveznek meg könyvükben, viszont mivel ezek irányultsága leginkább falvakra jellemző, elég nehéz megállapítani milyen is Nagyszőlős utcahálózata. Véleményem szerint a város mai felépítése szerint már szinte lehetetlen megnevezni, hogy milyen. Így én a már korábbiakban említett 19. századi térképek áttekintése szerint nevezem meg, milyen is volt a város utcahálózata. A jellemzések elolvasása után arra a következtetésre jutottam, hogy az „orsós falu” a legjellemzőbb, hiszen régebben egy főút volt, amelynek központja orsószerűen kiöblösödött, itt voltak a templomok (ma is így van), fontosabb közigazgatási épületek stb., és

¹⁷³BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 15-20.

¹⁷⁴BARÁTH János: Település. In Magyar Néprajz IV. Életmód. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 66.

emellett kisebb mellékutcai voltak a városnak korábban.¹⁷⁵ Az idők során pedig ezek a mellékutak épültek ki egyre jobban és jobban, így lett mára már egy több mint 32 km² területű város.

A mai napig a központban található az úgynevezett Béke tér, amely már a régi időkől megmaradt képeslapokon is látható. (19. fénykép) A *Magyar Néprajz IV.* kötetében olvashatjuk azt, hogy ha a házak sorában épült fel a településen a templom, akkor többnyire az adott utca kiszélesedett, vagy esetleg épp orsós utcává alakult át és közvetlen mellette létrejött egy úgynevezett kijáró térsége a településnek. Itt tartották általában a piacokat, fórumokat, népgyűléseket, hirdetéseket.¹⁷⁶ Mindez alátámasztja az általam fentebb írtakat.

Az eddig felsorolt morfológiai elemeknek az összessége alakítja ki az általunk vizsgált település képét. Azonban, ahogyan azt Barabás Jenő és Gilyén Nándor¹⁷⁷ is írja, ezeknek az elemeknek a vegyítése, vagyis kombinálódása igen változatos lehet. Összességében elmondhatjuk, hogy például bizonyos keretek között az udvar elrendezését megszabja a telek formája, de szinte mindegyik változatában előfordulhat akár három-négy beépítési forma is. A terepmunka során igyekeztem kiválasztani a legjellemzőbbnek tekinthető vonásokat, de ahogyan azt a szakirodalom is írja, előfordulhat, hogy annyira összetett a helyzet, hogy nincsenek teljesen megegyező formák és nem található szabályszerűség. Valamint az is megtörténhet, hogy valamilyen rendszer a település csak egyes részeire jellemző.

Nagyszőlős tekintetében mindez teljes mértékben elmondható, hisz mintahogyan a fentiekben már írtam, ha azt nézzük, hogy milyen a városban az épületek tömörültsége egy adott telken, vagy milyen az udvarelrendezés, az utcabeépítettség, akkor egyiknél sem lehet egy változatot meghatározni. Véleményem szerint mindennek oka elsősorban az, hogy egy igazán gyorsan fejlődő, modernizálódó városról van szó, ahol az emberek már nem igazán foglalkoznak például állattartással, gazdálkodással, de azt is mondhatjuk, hogy próbálják követni az építészeti divatokat, emiatt akár teljes mértékben is átépítik a házat, az udvart. De figyelembe kell vennünk azt is, hogy a 21. századba lépve egyre gyorsabban változik a világ és a hagyományos kultúra hatalmas megpróbáltatáson megy keresztül, s egyre kevesebben próbálják megőrizni azt.

Ma a néprajzi kutatások mellett különösen nagy mennyiségű régészeti és történeti forrásanyag is igazolja, hogy a Kárpát-medencébe érkező magyarság semmivel sem rendelkezett alacsonyabb rendű építészeti tudással, mint általában Kelet-és Közép-Európa népei. A magyarság építészeti kultúrájának további fejlődését az egész népet érintő nagy történelmi eseményeken, társadalmi és gazdasági változásokon túl, elsősorban helyi tényezők irányították. Ez az egységesnek

¹⁷⁵BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 22-24.

¹⁷⁶BARÁTH János: Település. In Magyar Néprajz IV. Életmód. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 64.

¹⁷⁷BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1979. 25-26.

korántsem mondható fejlődés alakította ki a népi építészet táji változatait, táj típusait, azaz az építészeti régiókat.¹⁷⁸ Bátky Zsigmond¹⁷⁹ öt házvidéket állapított meg: *keleti magyar* vagy *erdélyi, északi magyar* vagy *palóc, középmagyar* vagy *Alföldi, nyugati magyar* vagy *közép-dunántúli, déli magyar* vagy *alsó-dunántúli* háztípusokat, illetve házvidékeket.

Baráth János¹⁸⁰ szintén írt az építészeti régiók felosztásáról. Meg tudhatjuk, hogy a parasztházakat tanulmányozó néprajzkutatók a magyarlakta területeken régebben öt háztípust különböztettek meg, viszont majd egyre újabban inkább csak négyet neveznek meg. Általában ekkor a ház tüzelőberendezését és magát az alaprajzot vették figyelembe, pont emiatt többször megesik az, hogy a ház külsője és díszítése alapján más típusba sorolnánk, viszont mégis egy variánshoz tartoznak a felépítésük és tüzelőberendezésük miatt. Azonban a 20. századra annyira egységesültek a lakóházak és megváltoztak, hogy ez a négy (vagy öt) típus ma már csak inkább művelődéstörténeti emlékek számát.

Véleményem szerint Nagyszőlős házai az építészeti régiók közül leginkább az északi magyar és keleti magyar házvidékekhez tartoznak. A keleti háztípus jellemzője, hogy valamikor még egyhelyiséges volt a ház, majd ez kiegészült pitvarral, később kamrával is és végül a hátsó szoba is kialakult. Az északi háztípus pedig tulajdonképpen megfelel a Kelet-európai úgynevezett *lakókamrás* háznak, pontosabban annak az egyik lokális változata. Alapformája három helyiségből áll, háznak nevezett szobából, pitvarból és kamrából.¹⁸¹ Tehát lényegében láthatjuk, hogy a kettő igencsak hasonlóak, s Nagyszőlősön mindkét típus megtalálható.

Az igazi népi építészet stílusjegyeit a régi tornácos parasztházak jelenítették meg. A keleti háztípusnál előfordul, hogy udvarra néző tornáccal rendelkezik a ház, ez Nagyszőlősön néhány lakóépületnél ma is megmaradt.¹⁸² (20. fénykép) Sajnos a szovjet érában a legtöbb régi parasztházat lebontották vagy olyan nagymértékben átalakították, hogy elvesztették jellegzetes arcukat, értékeiket.

Dám László is „pitvaros ház”-ként nevezi azt a háztípust, amely többek között Ugocsa, Bereg és Ung déli részére is jellemző volt. Mindez egy újabb keletű, de tipikus erdélyi képződményként tekinthető szerinte. A ház többnyire két vagy három osztatú: ház+pitvar, ház+pitvar+kamra. A szobát kandalló fűtötte, amit sátokegyháza vagy kaskemencének neveztek és volt, hogy csempékkel borították azt.¹⁸³

¹⁷⁸DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medencében. In A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk.: Dr. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996. 199.

¹⁷⁹BÁTKY Zsigmond: Építkezés. In A magyarság néprajza I. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941. 108-216.

¹⁸⁰BARÁTH János: Magyar népi építészet. Kolibri könyvek, Móra könyvkiadó, 1982. 10.

¹⁸¹DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medencében. In A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk.: Dr. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996. 199.

¹⁸²Uo. 40.

¹⁸³DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án

A kárpátaljai magyarok népi építésze az évszázadok folyamán egyre jobban fejlődött és tökéletesedett, s mindez a Kárpát-medence ukrán, szlovák és lengyel lakosságának építési kultúrájával kölcsönhatásban zajlott. Például hasonló volt a telek és maga a lakóház elrendezése is Északkelet-Magyarországon (tehát Kárpátalján is), Kelet-Szlovákiában vagy éppen Észak-Romániában.¹⁸⁴ A kárpátaljai magyar lakóházakat helyi sajátosságoknak a sokfélesége jellemzi, Nagyszőlős példáját véve az idők során rengeteg behatás érte a lakosokat, különböző nemzetiségű és kultúrájú népesség költözött be a különféle történelmi események hatására, s így került lassan háttérbe a magyarság. Emiatt is említettem a fentiekben, hogy a lakosság akarva akaratlanul is arra kényszerült, hogy különböző új kultúrákat sajátítson el és az építészeti szokások is vegyültek egyúttal. Összességében figyelembe kell vennünk a társadalmi tényezőket, mielőtt foglalkozni kezdünk a népi építészet vizsgálatával. Esetünkben például érdemes megismerni a vidék szláv lakosságának a hagyományos építészetével. Részletes jellemzést erről nem írok munkámban, viszont felsorolásként megemlítenék néhány munkát, melyet elolvasva többet is megtudhatunk a vidéken élő szlávok népi építészetéről. Például érdekes adalékokat tartalmaz e témával kapcsolatban Hodinka Antal kárpátukrán népi építészetére vonatkozó jegyzetei, melyeket Páll István és Udvari István foglalt össze a Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében címmel megrendezett konferencián, Miskolcon. Ugyanezen a konferencián volt szó a Kárpátok ukránok lakta területein található parasztházak jellegzetességeiről, melyet Sopoliga Miroslav foglalt össze.¹⁸⁵

Kárpátalja egész területét nézve a lakóházak jellemzésekor arra lehet következtetni, hogy a lakóépületek többsége vályogtéglából épült. Favázás házak szintén voltak, de napjainkra ez már nem jellemző. Már a 19. század közepétől fellendült a gazdaság és ennek következtében Kárpátalja szerte több helyen is tégl- és cserépgyárak nyíltak. A lakóházak falait kívül és belül is agyaggal tapasztották be, majd lemeszelték mészsoldattal.¹⁸⁶ Balassa Iván valamint Ortutay Gyula által írt *Magyar néprajzban*¹⁸⁷ is olvashatunk arról, hogy mi mindenre használták a mészsoldatot. Fontos alapanyaga volt a kőépítésnek és kb. a 18. századtól kezdve a lakóépületek külső és belső falait

megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 95.

¹⁸⁴DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 178.

¹⁸⁵CSERI Miklós – Balassa M. Iván – VIGA Gyula: Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum.

¹⁸⁶DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 172.

¹⁸⁷BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula: Magyar néprajz. Corvina Kiadó, 1979. 131-135.

is ezzel festették le, mintahogyan azt említettem. A szóban forgó vályog napjainkig a földépítkezés egyik legelterjedtebb alapeleme, ami lényegében régebben még nagyobb, újabban pedig már kisebb méretű, megszártított, de nem kiégetett téglá. Területünkön, Erdélyben vagy éppen a Dunántúlon a 19. század végén és 20. század elején lett alapvető és a legelterjedtebb falanyag. Barabás Jenő és Gilyén Nándor páros szintén megírja, hogy a vályogfal olyannyira lett a sárépítkezés legfejlettebb és leggyakoribb formája, hogy az úgynevezett vályogvetés önálló foglalkozás lett.¹⁸⁸

A 20. században megfigyelhető egy új irányzat megjelenése, a lakóházak elkezdtek fejlődni. A háromhelyiséges lakóépületek többhelyiségessé kezdenek válni és megváltozik a belső berendezésük is. Az új házaknak az elrendezése már nagymértékben különbözött a háromhelyiségestől. Leginkább amiatt növelték a helyiségek számát, hogy kényelmesebb, lakhatóbb legyen a ház, valamint kezdtek jobban odafigyelni a ház esztétikus külső kivitelezésére. Mindezek mellett megemlítendő, hogy a néhány évtizeddel ezelőtti lakásépítésben jelentős változásokat váltottak ki az építészeti típusok. Például ha az építőanyagokat vesszük, akkor agyag, vályog, fa mellett már széles körben alkalmazták (és alkalmazzák is) a téglát, mészkövet, salakbetont, vagy épp a szobák padlóit inkább borítják már fával, parkettával agyag helyett.¹⁸⁹

Ami a háztetőket illeti, a 18. század végéig a lakóépületeknek a többségét szalmával vagy náddal, esetleg zsindellyel fedték, s majd csak a 19. század közepén kezdtek cserepet használni tetőfedő anyagként, viszont kezdetben csak a jómódú lakosság engedhette meg magának.¹⁹⁰ Mindezt Barabás Jenő is igazolja, szerinte a szalmatetőt váltotta előbb a zsúp, ami nagyon elterjedt volt térségünkben, és a fazsindely, majd őket váltja 1900 körül a cserepzsindely és a pléh (bádogtető).¹⁹¹

A 19. század végétől a Kárpát-medence északkeleti térségében a szarufás tetőszerkezet volt elterjedt. Ez a szerkezet eredetileg több mint valószínű, hogy a faépítkezés eleme lehetett. A koszorúfán nyugodott a fordított V alakú szarufa, amelynek felső harmadában kötés volt található, ezt a *kakasülő* erősítette össze. Amennyiben tornácos a ház, akkor azon az oldalán a szarufa hosszabb, és átnyúlik a koszorúfán is, így a tornác számára is fedelet biztosít.¹⁹² A tornác a magyar ház egyik jellemző külső sajátossága, ami az udvar felől (gyakran az utca felől is, viszont ez nem jellemző Nagyszőlős lakóházaira) a fal mentén helyezkedik el. Ezt, amint a fentiekben említettem,

¹⁸⁸BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: Magyar népi építészet. Budapest, Mezőgazda Kiadó. 2004. 54.

¹⁸⁹DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc - Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 178-179.

¹⁹⁰Uo. 173.

¹⁹¹BARABÁS Jenő: Innovációk a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészetében. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc - Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 89.

¹⁹²BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula: Magyar néprajz. Corvina Kiadó. 1979. 136-137.

úgy alakították ki, hogy a koszorúkat és a házalap oldalsó fagerendáit hosszabbították meg a homlokzat felé.¹⁹³

Maga a tetőforma egy igen fontos eleme az épület tömeghatásának, s igen szoros összefüggésben van a tetőszerkezettel. A magyar népi építészetben a tetőzetnek két alapformáját különböztetik meg: nyeregtető és kontyos vagy kontyolt tető; ezeknek az alapformáknak pedig több változata is létezik.¹⁹⁴ A meghatározott tetőzetek jellemzéseinek elolvasása és ábrázolásaik megtekintése után meg tudtam határozni, hogy Nagyszőlős lakóházaira mindkét alapforma jellemző, s emellett a csonkakontyos tetőváltozat is jelen van némely lakóépületnél. A következőkben mindegyikről némi szót ejtek, mindemellett a mellékletben fotókat is csatolok, természetesen Nagyszőlős példáján keresztül.

A *nyeregtető* a 19. század végén kezdett terjedni és hamarosan ez lett a legjellegzetesebb tetőforma. A tető jellegzetessége, hogy két ferde, lejtős, felül összekapcsolódó tetősíkből áll, és a két végén függőleges háromszögű oromfalakkal záródik, emiatt nevezik még oromfalas nyeregtetőnek is. (21. fénykép) A *kontyos tető* viszont már négy ferde tetősíkkal lezárt tetőforma, ami a 19. század végéig volt domináns forma, de még mai napig is gyakori. Elterjedt volt többek között Erdélyben, Dél- és Délnyugat-Dunántúlon, Északkelet-Magyarországon, így a mai Kárpátalja területén is. (22. fénykép) A *csonkakontyos tető* olyan változata a kontyos tetőnek, amikor a ház elején, a homlokzat kb. felső harmadáig, vagy akár közepéig is egy csonkakontyoszerű és előre lejtő tetősíkot alakítottak ki az első szarufapár módosításával. Ennek elsősorban csupán esztétikai szerepe volt, pont emiatt is szinte kizárólag a lakóépület utcára néző részén található meg. (23. fénykép)¹⁹⁵

A tetőforma és a héjazat igen erőteljesen meghatározza a lakóház megjelenését, s főleg magának a főhomlokzatnak a képét. Kész Barnabás PhD dolgozatában olvashatjuk azt, hogy az Ugocsában található hagyományos lakóházak, amelyek éppen csonkakontyos tetőformával rendelkeznek, oromzatán két kisebb jellegzetes szellőzőablak figyelhető meg.¹⁹⁶ Ezt a Nagyszőlősön kutatott lakóépületeken is megfigyelhetjük, melyet a mellékletben csatolt fotók is ábrázolják. (23-24. fénykép) Láthatjuk, hogy fellelhetőek különböző formájú szellőzőablakok, mint például négyszögű vagy háromszög formájúak.

A nyeregtető házak oromzata (modern nevén, tűzfal) kezdetben vesszőből font, sárral tapasztott része volt a lakóépületnek. Ekkor még semmilyen díszítés nem volt rajta, viszont mikor

¹⁹³DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Miskolc - Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum. 173-174.

¹⁹⁴CSERI Miklós: Építőanyagok és szerkezetek. In. Magyar Néprajz IV. Életmód. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997.129.

¹⁹⁵Uo. 129.

¹⁹⁶Kész Barnabás: A paraszti életmód tükröződése az ugocsai magyarság tárgyi kultúrájában. PhD dolgozat. Kézirat, 2019. 76.

anyagát vályogra, kőre vagy fára cserélték, akkor fokozatosan megkezdték annak díszítését. Ezen kívül a ház díszítése a vakolat bármelyik részén előfordult, akár az ablakok körül, fönt a szellőzőablakok mellett stb.¹⁹⁷ (25. fénykép)

A lakóházak külső vizsgálata után kitérnék arra, hogy a terepmunka során egy-egy lakóépület szemlézése, fotózása mellett, milyen információkat szereztem az ott lakóktól. Előjáróban annyit elmondanék, hogy több szempontból is némi nehézségbe ütköztem e téren, hiszen első sorban az emberek egyre barátságatlanabbak az idegenekkel szemben, s nem szívesen mesélnek otthonukról, főleg ha egy régebbi, nem a legjobb állapotban lévő házról van szó. Másodszor figyelembe kell venni, hogy jelenleg is egy világjárvány közepén vagyunk, mely során rengetegen életüket veszítették, emiatt az emberek igyekeznek távolságot tartani, óvni magukat és családjukat a vírustól. Emellett megemlíteném, hogy Nagyszőlős sajnálatos módon mára már egy többségében ukránok lakta város, s hiába beszélem elég jól a nyelvet, voltak olyan esetek, amikor nem szívesen segítettek nekem egyes lakosok, merthogy magyar nyelven tanulok, s nem az állam nyelvén.

A első fotón (26. fénykép) látható lakóház édesanyám¹⁹⁸ elmondása szerint 1926-ban épült, mindezt azért tudja ilyen pontosan, mivel eredetileg a két szellőzőlyukkal rendelkező ház fölött díszítőelemként fel volt írva az említett dátum. A házban éltek édesanyám szülei és nagyszülei, azóta a házat pedig már eladták, de az adatközlő emlékezete szerint a házat még dédnagyapja építette, emellett nagyon sok gyermekkori emlék köti őt oda. Sajnálatos módon a házat azóta felújították, s az építési dátum is eltűnt a tűzfalról.

A következő lakóházban mára már senki sem lakik, így nem tudtam információkat szerezni az építés körülményeiről és arról, hogy mikor épült. Viszont külsőleg igen jellegzetes, hiszen elsősorban maga az udvar eléggé alacsonyan helyezkedik el az utcához képest. Kontyos bádogtetővel rendelkezik, valamint falai vályoggal vannak borítva. (27. fénykép)

A soron levő lakóház különösen érdekes, mivel elsősorban már a terepmunka során felkeltette figyelmem, be is fotóztam, viszont nem nyitott ajtót nekem senki, így a lakóktól nem tudtam információt szerezni. Viszont néhány héttel később szembe jött velem egy cikk, melynek fejlécén az említett lakóépület volt látható. A cikk lényegében arról szól, hogy készült egy rövid interjú Nagyszőlős egyik legöregebb lakosával, aki Perényi Lújza bárónőről mesélt gyermekkori emlékek alapján. A videóban a néni elmondja a lakóépület egy hosszú-hosszú ház és már nagyon régi. Három bejárata volt. Elöl volt a bárónő hálószobája és az ebédlő, a második ajtóban egy raktárféleség volt, rengeteg holmiját tartotta ott. A harmadik részben a munkások konyhája volt, itt

¹⁹⁷CSERI Miklós: Építőanyagok és szerkezetek. In Magyar Néprajz IV. Életmód. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997. 262.

¹⁹⁸Adatközlő: Iszák Viktória, 1972. Nagyszőlősi lakos

főztek a szolgák, mivel több szolgája is volt a bárónőnek. Emellett az udvarban különböző állatokat tartottak: tyúkokat, disznót, lovat stb.¹⁹⁹ (28-29. fénykép)

A következő lakóházat azért érdemes megemlíteni, mert jellegzetes felépítéssel rendelkezik. Csonkakontyos bádogtetővel van fedve, udvarra néző oldalán tornác. A ház és kerítés között kisebb virágskertnek való hely van. Ez a lakóépület szintén lakatlan volt. (30. fénykép)

A további lakóház az ott lakó hölgy elmondása szerint 1923-ban épülhetett, de nem volt biztos az információban. A ház szintén csonkakontyos, cserepes tetővel van borítva. Az előkert érdekes módon elég szűk, a ház fala szinte majdnem kertig ér. (31. fénykép)

Összességében elmondható véleményem szerint, hogy Nagyszőlősen igenis jelen van még, a hagyományos építészet. S bár kezdetben némileg én is szkeptikus voltam, bebizonyosodott, hogy bár viszonylag sokkal kevesebb hagyományos lakóépület van, mint például egy faluban, de annak ellenére kutatható, s örülnünk kell, hogy kis mértékben is dokumentálni tudjuk azt az utókornak.

3. 2. Kézművesség, népi mesterségek

Az ember a műveltségek kezdetleges megjelenése óta saját maga készítette el a gazdálkodáshoz és háztartáshoz szükséges dolgait. A lakóháztól kezdve, bútorokat, szerszámokat, ruhát stb., tehát nem csak megtermelte a nyersanyagot, hanem mindezt fel is dolgozta saját használatára. Egy család minden tagjának megvolt (ma is ugyanúgy megvan) a napi tevékenységen kívül a maga kis külön feladata, amit el kellett, hogy végezzen. Ezt a saját szükségleteikhez mért önellátó tevékenységet nevezzük *házimunkának*.²⁰⁰ Az elkészítés mellett természetesen a dolgok javításával és pótlásával is foglalkoztak. Ennek a tevékenységnek egy kicsit fejlettebb szintje már a *specialista*. Ő egy olyan személy, aki hasonlóan szakképesítés nélkül végzi a munkát, de már képes irányítani más is, s mindezt pedig a közösség is tudja és igényli is. A specialisták azok közül kerülnek ki, akik az egyes házimunkákban különösen jók voltak, minden egyes fortélyát kitapasztalták, ilyen tevékenység például a szövés, varrás-hímzés, fafaragás stb. A következő szint, a *háziiparos*. Ő szintén termékeit saját maga készíti, esetleg családtagjai segítségével. Mindent saját, kézi erővel állít elő, nyersanyagokat szintén saját maga veszi vagy állítja elő. Szakmai képesítés itt sem szükséges viszont a tevékenysége már hatósági engedélyhez kötött. A háziiparost követi a *kisiparos*. Az ő tevékenysége már képesítéshez kötött, a szükséges nyersanyagokat pénzért vásárolja, s pénzért árulja kész termékeit. Általában saját műhelyében végez ártermelő ipari tevékenységet, de csak kézi szerszámokkal és mesterséges energiával meghajtott egyszerű gépekkel

¹⁹⁹https://goloskarpat.info/culture/6023b5c4525e5/?fbclid=IwAR1WlcxTn_k0C8j_mIeylQKII1k4bgspWe2kTVdF0gyk1SWbTSOux91xVeI (2021.02.15)

²⁰⁰BÁTKY Zsigmond: Mesterkedés. In A magyarság néprajza I. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941. 305.

teszi. Valamint van még egy mestertípus, az úgynevezett *kontár*. Himpellérnek, vagy kontárnak nevezik azt a személyt, aki engedély nélkül üz valamilyen képesítéshez kötött ipart.²⁰¹

A kézművesség a városokban fontosabb szerepet játszott, mint faluhelyen, a kereskedelemmel együtt az itt élő emberek fő foglalkozásának számított. Kutatásom során nyomára bukkantam néhány olyan mesterségnek, amelyet Nagyszőlős lakói folytattak az idők során. Ezek közül némelyikük csak specialista volt, tehát végzettség nélkül űzte mesterségét, viszont ugyanúgy tudta szinte a város minden lakója, hogy ki ő, és mivel foglalkozik, s bátran kérték, hogy megrendelésre is dolgozzon. Viszont voltak, akik rendelkeztek szakmai képesítéssel is, de csak otthon, saját kis műhelyében dolgozott, saját kezűleg végzett mindent.

Egyik ilyen mesterség, a suszter. De mondhatjuk akár még csizmadia, varga, cipész, összességében arról a mesteremberről lesz szó a következőkben, aki lábbeli készítéssel és javítással foglalkozik. A Frecskay János által írt *Mesterségek szótárában* olvashatjuk ezeket a különböző megnevezéseket, nem mellesleg innen megismerhetjük a cipészet minden egyes fortélyát. Kezdve attól milyen anyagokat használtak, milyen műveleteket kellett elvégezniük a kezdetektől fogva, egészen az utolsó simításig, valamint a munka során használt szerszámokról is említ néhány szót.²⁰² A cipézmester a 19. század első felében jelent meg először a mezővárosokban, majd a falvakban is. Kezdetben még külön mesterségnek számított a csizmadia, cipész, varga, viszont az idő múlásával és a különböző divatok megjelenésével egybeolvadtak.²⁰³

E mesterség jelenlétét Nagyszőlősön személyes példán keresztül mutatnám be. Ugyanis édesanyám²⁰⁴ elmondása szerint az édesapja a hivatalos munkája mellett cipészetrel foglalkozott. Pontosabban Gyalai Tiborról van szó, aki 1943-ban született Nagyszőlősön, üzemvezetőként dolgozott, s 1978-ban Nagyszőlősön hunyt el betegségben. Élete során hobbiként tekintett a suszterkedésre, szívesen javította meg a város lakóinak lábbelijeit. Édesapja, Gyalai Géza viszont már szakmai képesítéssel is rendelkezett, otthon egy kisebb műhelye volt, ott végezte munkáját. Ő tőle tanulta el nagyapám a mesterség fortélyait. Azonban sajnálatos módon ennek semmilyen tárgyi bizonyítéka nem maradt fenn. Továbbá a fentiekben már sokat említett Bilancsuk Iván könyvében az első világháborúban harcolt nagyszőlősi katonák listájában bukkantam rá Gyalai Gyulára, és testvérére Gyalai Jánosra. Gyalai Gyula 1886-ban született és az első világháborúban a 15. huszárezredben harcolt az olasz fronton. A háború befejeztével leszerelt és Nagyszőlősön élte le élete hátralevő részét, mégpedig cipész mester volt ő is.²⁰⁵ Amint már említettem nagyapám korán

²⁰¹DOMONKOS Ottó: A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában. In Magyar néprajz III. Kézművesség. Budapest, Akadémia Kiadó, 1991. 12.

²⁰²FRECSKAY János: Mesterségek szótára I-II. Budapest, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája, 1912. 53.

²⁰³ORTUTAY Gyula: Magyar néprajzi lexikon. Első kötet (A-E). Budapest, Akadémia Kiadó, 1977.

²⁰⁴ Adatközlő: Iszák Viktória, 1972. Nagyszőlősi lakos

²⁰⁵БІЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто.– Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020. 123.

meghalt betegségben, azóta nagymamám szintén elhunyt és a család ezen oldalán már szinte csak fiatalabb generációk vannak életben, így csak az édesanyám és a nagybátyám által elmondott adatokra tudtam alapozni. Viszont gyermekkori emlékeik szerint az említett Gyalai Gyulához rokoni szálak fűznek, hiszen nagyapám mindig büszkén mesélte nekik, hogy a nagy háborúban harcolt az ő dédnagyapja. Tehát összességében elmondható, hogy több dinasztian keresztül űzték ezt a bizonyos mesterséget, hiszen az említett személyek mellett, például nagyapám testvérei szintén cipőjavítással foglalkoztak egészen halálukig.

Ha már cipészetről, suszter mesterségről van szó érdemes megemlíteni, hogy az Ugocsa hírlap évfolyamait átnézve találhatunk benne például olyan hirdetést, melyben meghirdeti egy Kohn Henrik nevezetű nagyszőlősi lakos, hogy megnyílik Nagyszőlős első cipő üzlete. Női-, férfi- és gyermekcipőket lehetett vásárolni az új üzletben, valamint rendelésre is készített a mester lábbeliket saját műhelyében. A hirdetés az újság 1889. december 8.-i számában jelent meg,²⁰⁶ ebből következtethetünk arra, hogy kb. ettől kezdve kezdett népszerűvé válni az adott mesterség, s innentől kezdve egyre több cipész lett a városban. Az adott hirdetményt befotózva csatolom a mellékletben. (32. fénykép) Emellett jelent meg egyéb cipésmester által hirdetett üzlet, vagy műhely, ilyen például Abkorovics Alajos nagyszőlősi cipésmester hirdetménye, melyben azt tudhatjuk meg, hogy szintén üzletet nyitott a város piacterén, melyben mindenki kedvére való lábbelit találhat, s emellett cipőjavítást is vállal, melyet műhelyében végez el. (33. fénykép)²⁰⁷ Összességében a leírtak alapján láthatjuk, hogy Nagyszőlős városában igen népszerű mesterség volt a cipészet.

A következő mesterség, melyet Nagyszőlősön is műveltek, az a varró, szabó. A szabómesterséget azok az emberek űzik, akik ruhát, öltözéket készítenek, írja ezt az egyszerű fogalommagyarázatot Freckay János a *Mesterségek szótárában*. Kezdetben aszerint különböztették meg őket, hogy férfiruhát vagy nőruhát készítettek, és ez alapján nevezték őket férfiruhaszabónak vagy nőruhaszabónak.²⁰⁸ A magyarlakta területeken dolgozó szabókat fel lehet osztani úgynevezett vásármíves szabókra, ők kész ruhákat árultak a vásárokon. Voltak magyar szabók, ők magyar ruhákat varrtak, de emellett európai szabásúakat is készítettek, ezzel ellentétben a német szabók csak európai mintájú ruhákat varrtak. A váltómíves szabók rendelésre dolgoztak és pont emiatt ún. mondvacsinált ruhákat készítettek.²⁰⁹

Ahogy azt a Magyar néprajzi lexikon 4. kötetében is írja, a szabó kisiparos férfi, aki különböző anyagokból varr és szab ruhákat. Eleinte a ruhákat asszonyok varrták, viszont a 12-13.

²⁰⁶ Ugocsa újság. V. évf. 44. szám, Nagyszőlős, 1889. november 3.

²⁰⁷ Ugocsa újság. V. évf. 12. szám, Nagyszőlős, 1889. március 24.

²⁰⁸ FRECKAY János: *Mesterségek szótára I-II*. Budapest, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája, 1912. 358.

²⁰⁹ GÁBORJÁN Alice: *Szabók, szűrszabók, gubások, varróasszonyok*. In Magyar néprajz III. Kézművesség. Szerk.: Domonkos Ottó. Budapest, Akadémia Kiadó, 1991.

században a ruhakészítés szakképzett férfiak, szabók kezébe került. Más-más mester készítette általában a férfi, és más a női ruhákat. A magyar népviseletekben csak a férfiruhát készítette szabó, a nőit általában specialista varróasszonyok varrták.²¹⁰ Egész évtizedekre, évszázadokra visszatekintve a parasztasszonyok maguk varrták a családtagok számára a különböző ruhákat. Majd idővel az ügyesebb asszonyok már másoknak is készítettek ruhadarabokat, először leggyakrabban élelmiszerért (tojás, liszt stb.) vagy munkáért cserébe, újabban pedig már pénzért dolgoztak és dolgoznak is még néhányan a mai napig. Vilinyovszky Klára²¹¹ adatközlő elmondása szerint az ő édesanyja szintén varrónőként dolgozott. Hájas Mária, 1923-ban született és élete során rengeteg időt szentelt a varrásnak, ez nem csak munka volt számára, hanem egy hobbi is, amit szívesen csinált. Az adatközlő szerint egy Engi Mária nevezetű hölgyel dolgozott. Pontosabban Engi Mária szakmai képesítéssel rendelkezett és otthon dolgozott varrónőként, mellette dolgozott Hájas Mária, aki viszont már nem rendelkezett szakmai képesítéssel. Munkája mégis ugyanolyan jó minőségű volt, mint ahogy munkatársáé, s ketten vették fel a rendeléseket és úzták a mesterséget.

Még egy ősi mesterségről szeretnék szót ejteni, ez pedig nem más, mint a borbélymesterség. Érdekes, hogy a borbélyokról nem esik szó sem a fentiekben említett *Mesterségek szótárában*, sem a *Magyar néprajzi lexikonban*. Viszont némi kutatást végezve rábukkantam a *Magyar Katolikus Lexikonban* a borbélyokról szóló meghatározásra. E szerint a borbély egy ősi kézműves mesterség, kezdetben még borbélysebészként is nevezték őket, valamint seborvosok is voltak egyúttal. A borotválás és hajnyírás mellett sebészettel is foglalkozott, például fogat húzott, sebet kezelt, eret vágott, vagy akár amputált is. Egészen a 18. századig a járványorvos és halottkém munkásságot is magába foglalta a borbélymesterség, viszont ezek után átvette tőle a sebészetet a kitanult felcser és a divatba jött paróák hatására a saját haját formázó fodrász is különvált tőle.²¹² A falvakban és a kisebb városokban a 19-20. század fordulóján jelentek meg a fodrászok és a borbélyok, majd létszámuk a század kezdetén gyorsan kezdett nőni.²¹³

Nagyszőlősön mára már rengeteg borbély és fodrász található, viszont van egy, mely némileg különlegesebbnek számít a többitől. A kutatás során ellátogattam az adott férfifodrászatba, s már a bejáratnál feltűnt, hogy az üzlet reklámtábláján egy évszám látható, 1952. (34. fénykép) A szalonban először egy idősebb férfival beszéltem, aki elmondta, hogy Dobránszki Ferencnek²¹⁴ hívják, s „csak” 1975 óta űzi ezt a mesterséget. Viszont arra a kérdésemre, hogy akkor esetleg édesapjáé, vagy napgyapja szalonja volt-e előtte az a válasz érkezett, hogy nem. Először értetlenül álltam az egész előtt, viszont ekkor folytatta, hogy a munkatársa az, akinek családjában már

²¹⁰ORTUTAY Gyula: Magyar néprajzi lexikon. Negyedik kötet (N-Szé). Budapest, Akadémia Kiadó, 1981

²¹¹ Adatközlő: Vilinyovszky Klára, 1951. Nagyszőlősi lakos

²¹²DIÓS István: Magyar Katolikus Lexikon. Első kötet (A-Bor). Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadó, 2004. 932.

²¹³PALÁDI-KOVÁCS Attila: Magyar néprajz VIII. Társadalom. Budapest, Akadémia Kiadó, 2000. 325.

²¹⁴ Adatközlő: Dobránszki Ferenc, 1958. Nagyszőlősi lakos

generációk óta átadódik a borbély mesterség. Nem sokkal később megérkezett a munkatárs is, Margitics Artúr.²¹⁵ Elmondása szerint ő 2003 óta dolgozik a szakmában, már kiskorában sem volt kérdés számára, hogy mégis mi legyen, ha nagy lesz. S hogy miért? Mert édesapja, s nagyapja is a borbély mesterséget űzték egész életükben, és ő pedig követni szerette volna őket. Nagyapja Margitics József 1928-ban született és már 17 éves korában, 1945-ben megkezdte munkáját. Kezdetben gyakornok volt egy borbély mellett, s majd 1952-ben nyitotta meg saját szalonját, emiatt van a reklámtáblán mai napig feltüntetve az 1952-es év. Id. Margitics József 2018-ban, 90 éves korában elhunyt, viszont fia és unokái (mivel Artúr nővérei is fodrászként dolgoznak) mai napig a borbély/fodrász mesterséget űzik.

Sajnálatos módon semmilyen régebbi munkaeszközük nem maradt meg, amellyel szemléltetni tudnám mesterségüket, viszont Nagyszőlős Városi Múzeumában járva a városban az 1920-40-es években dolgozó ismeretlen fodrásznak a kellékei kiállításra kerültek, melyekről csatoltam fotókat a mellékletben szemléltetés szempontjából. (35. fénykép) Emellett a múzeumban található szintén az 1920-40-es évekből fennmaradt cipésmester által használt sámfa (ezzel feszítették ki a cipőt, hogy megtartsa formáját), viszont ez Királyházi lelet, de van egy ugyanezekből az évekből származó tárgy Nagyszőlősről, ami pedig egy cipésmester szerszámának darabja. (36-37. fénykép) A múzeumban találhatóak még kovácmesterség Nagyszőlősön készült eszközeinek néhány maradványa, melyek a 18-19. századból maradtak fenn. (38-39. fénykép)

S ha már a fentiekben említettem néhány számunkra ma is igen hasznos hirdetőt az Ugocsa újságból, akkor a következőkben felsorolnék még néhányat, melyekből megtudhatjuk milyen mesterségeket űztek az 1800-as évek végén és 1900-as évek elején. 1896 júliusában például egy Czeha József nevezetű pintérmester hirdette meg, hogy 13-14 éves fiút fogadna tanulónak magához.²¹⁶ (40. fénykép) (A pintér vagy kádár hordókat, kádat, faedényeket (köpülőt, vödröt stb.) készítő mestert jelent)²¹⁷ De akár több olyan hirdetést találni, ahol bor eladásáról tájékoztat egy-egy nagyszőlősi borász. (41. fénykép) Az előző fejezetben említett Ugocsai Nép- és Tájékoztató Tábor keretei között végzett kutatások Nagyszőlősre vonatkozó anyagaiban is a szőlőműveléssel kapcsolatos leírások maradtak fenn, valamint például egy 1793. évből származó szőlőpréssről készült rajz is megtalálható volt a tábor anyagai között. Ezek alapján láthatjuk, hogy a szőlő megmunkálásához és feldolgozásához kapcsolódó tevékenységek igen népszerűek voltak a városban, ez pedig leginkább a Fekete-hegy adta gazdasági lehetőségek miatt voltak.

²¹⁵Adatközlő: Margitics Artúr, 1981. Nagyszőlősi lakos

²¹⁶Ugocsa újság. XII. évf. 30. szám, Nagyszőlős, 1896. július 26.

²¹⁷ORTUTAY Gyula: Magyar néprajzi lexikon. Második kötet (F-Ka). Budapest, Akadémia Kiadó, 1979.

Összegezve elmondhatjuk, hogy Nagyszőlős lakói igen sokszínűek voltak, különböző mesterségeket űztek, s emellett az is érdekes, hogy van olyan, aki mai napig is szakmában maradt, s nem csak azért, hogy a család tradícióit kövesse, hanem azért mert szereti azt, amivel foglalkozik.

3. 3. Szakrális tárgyak

A következő részben szeretnék néhány szót ejteni arról, hogy Nagyszőlős egyháza rendelkezik-e még néprajzi értékekkel bíró szakrális tárgyakkal, melyeket érdemes dokumentálni és megőrizni ezáltal is az utókor számára. Azt előljáróban megjegyezném, hogy a szocializmus éveiben az egyházak óriási károkat szenvedtek, elsősorban a katolikus, hiszen azt betiltották és üldözték. Pont emiatt is kutatásom során kiderült, hogy a római katolikus egyházban és a plébánián sem tudtak felmutatni semmit, amely esetleg értékes lehetne számunkra. Ez magyarázható azzal, hogy a megpróbáltató évek során a plébániatemplomot és a szemközti ferences templomot is gyalázat, rombolás, megszenstelenítés és hosszú éveken keresztül némaság jellemezte. A szovjetek a belső díszeket eltüntették, az oltárokat lerombolták és raktáráként használták a helyiségeket.²¹⁸ (42. fénykép)

Viszont a református egyháznál szerencsésebben jártam. A ma is egykori fényében pompázó református templomot (43. fénykép) 1828-ban építették, ekkor még torony nélkül, csak egy harangláb volt mellette. A tornyot végül 1879-ben építették meg. Első kisebb orgonáját 1853-ban építtette a gyülekezet, a jelenleg is használatos nagyobb orgona pedig 1930-ban lett elkészítve.²¹⁹ A gyülekezet az évek során több tárgyat is becsesen őrzött, ilyen például a mellékletben csatolt fotón látható úrasztali terítő, mely 1913-ból való, mindezt bizonyítja a rajta levő hímzés is, mely jelzi azt, hogy ki és mikor készítette. (*Özv. Ujhelyi Bálintné. 1913.*) (44. fénykép) Úrvacsoraosztáskor különböző díszes terítőkkal és abroszokkal megterített úrasztalra kerültek a különböző formájú, anyagú és korú kelyhek, kannák, tányérok. Ritkaságnak számítottak a drága ezüst kannák, általánosságban inkább ónkannákat használtak.²²⁰ Ilyen ónkannák fennmaradtak még a Nagyszőlősi Református Egyházban is, Molnár Erika²²¹ adatközlő elmondása szerint a 45-46. számú fényképeken látható kanna igencsak régi lehet, már nem is használják, de ennek ellenére vigyáznak rá és tudják, meg kell őrizni az effajta kincseket. A következő fotókon (47-49. fénykép) látható terítők szintén igen értékesek, s bár azt nem tudni pontosan mikor is varrták, de az adatközlő elmondása szerint az 1913-ban kapott úrasztali terítőhöz közeli időben kaphatta az egyház ezeket is. Mindezek mellett maradtak fenn különböző kelyhek is a templomban.

²¹⁸RISKÓ Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007. 112-113.

²¹⁹RADVÁNSZKY Ferenc: Kárpátaljai református templomok. Ungvár-Beregszász, Tárogató Kiadó, 2000. 81-82.

²²⁰KÉSZ Barnabás: A paraszti életmód tükröződése az ugocsai magyarság tárgyi kultúrájában. PhD dolgozat. Kézirat, 2019. 233.

²²¹Adatközlő: Molnár Erika, 1982. Nagyszőlősi lakos

A fotó jobb szélén látható kehely különösen értékes, hiszen teljes egészében ezüstből és aranyból készült, a másik kettő pedig réz. (50. fénykép) Maradt fenn egy ezüst tálca, melynek hátuljára van gravírozva a készítés dátuma, 1873, valamint az is, hogy Aborna György készítette a nagyszőlősi h. egyháznak. (51-52. fénykép)

3.4 A népi élet egyéb tárgyi értékei Nagyszőlősen

A következő részben szeretnék még néhány Nagyszőlőshöz köthető néprajzi értéket bemutatni, hiszen nem mondhatjuk azt, hogy csak a hagyományos lakóépületek, szakrális tárgyak és népi mesterség tartoznak bele a néprajz tárgyi értékeibe. Így például néhány szót ejtek a népviseletről, bemutatom, mégis milyen néprajzi értékeket őriz a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeuma. Az iskolai múzeumban rengeteg tárgy található, viszont egyetlen kisebb probléma köthető hozzájuk, mégpedig az, hogy a legtöbbről nem tudni pontosan melyik településről való, tehát a következőkben bemutatott tárgyak pontosabban Nagyszőlős és környékének emlékei lesznek, de ennek ellenére úgy éreztem érdemes említést tenni róluk.

Az első bemutatott tárgy egy könyv lenne, melyet még 1908-ban kapott egy Ladányi Margit nevű, 4. osztályos tanuló, mégpedig a jó magaviseletért, szorgalomért valamint az énekben és szavalásban tanúsított kiváló tehetségéért. A könyv címe *Arany bánya*, melyben különböző olvasmányok találhatóak az ifjúság számára. (53-54. fénykép) Az iskolamúzeumban több fodrász és borbély kellék található, a különböző üvegcséktől kezdve a borotváig. (55-56. fénykép) Vannak különböző dísz tárgyak, gyermekjátékok, kerámiakészítmények, faszenes vasalók és még egy szövőszék is helyet kapott az iskolamúzeum termében. (57-62. fénykép) Molnár Erika²²² az iskola jelenlegi történelem tanára és egyben az iskolamúzeum igazgatója, az ő elmondása szerint valamint egy múzeumban található ismertető alapján még a 20. század elején egy Szirmai Fóris Mária több éven keresztül gyűjtötte a különböző varrasmintákat. Az ő megfigyelése szerint Ugocsában inkább a székfű, tulipán, kakas, kismadár minta volt jellemző. Az úgynevezett pávaszemes, illetve gránátalmás mintákat piros és fekete vagy kék és fekete színek kombinációjával varrták. A székfű mintákat pedig feketével, pirossal és sötétkékekkel varrták, de összességében láthatjuk, hogy hasonló színeket használtak mindkét varrasmintánál. (a varrasmintákról készült ábrák fotóit a Mellékletben csatolom) (63-65. fénykép)

A lányok szép hímzett mintás szoknyát hordtak. Erre példaként egy családi albumból előkerült fotót csatolnék, melyen nagyapám látható ifjúkorában, valamint egy leányzó áll mellette. Mind a ketten hagyományos népi magyar ruhában láthatóak, valamint a második fotó egy csoportkép, ahol már a leányzók szoknyáin különböző hímzsmintákat is megfigyelhetünk. (66-67. fénykép)

²²²Adatközlő: Molnár Erika, 1982. Nagyszőlősi lakos

Összefoglaló

Dolgozatom során szerettem volna egy minél szélesebb képet kapni arról, mennyire van jelen még Nagyszőlősen a hagyományos kultúra, építészet, mesterségek, másrészt pedig megismerni a város történelméről mindent.

Munkámban a város múltjának összegzése mellett leginkább a település szerkezetét, a hagyományos lakóépületek külsejét, tetőzetét és a városban is alkalmazott népi mesterségeket vizsgáltam, emellett pedig a szakrális tárgyakról is szót ejtettem, valamint összegyűjtöttem Nagyszőlős Városi Múzeumában és a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumában található néprajzi tárgyakat, melyeket érdemes volt megemlíteni munkámban.

Több terepszemle után rájöttem, hogy munkám sokkal nehezebb lesz, hiszen egy városban sokkal kevesebb hagyományos lakóépület található, mint például a falvakban, s egyre több új ház épül a globalizáció hatására. Az emberek inkább megválnak a hagyományos lakóházaiktól vagy nagymértékben átalakítják azokat és próbálkoznak mindenből modernebbet beszerezni és építeni. A kutatás során igyekeztem azokat a hagyományos telkeket és épületeket vizsgálni, amelyek még megőrizték valamilyen formában a népi mivoltukat. Összességében véleményem szerint még igenis jelen van Nagyszőlősen a hagyományos építészet, azonban viszonylag már sokkal kevesebb a hagyományos lakóházak száma, mint például az előző években általam vizsgált Feketepatakon. De ennek ellenére kutatható Nagyszőlős is és örülnünk kell, hogy kis mértékben is dokumentálni tudjuk még azt az utókornak.

A vizsgált településen található hagyományos lakóházak építészeti stílusa megfelel a hagyományos ugoicsai építkezési stílusnak. A mai napig jelen van még néhány helyen az igazi népi építészet stílusjegyeit hordozó régi tornácos parasztház is, ahol a ház udvarra néző tornáccal rendelkezik. A lakóházak többsége egész Kárpátalja szerte vályogtéglából épültek, azonban ezekre már igen kevés példát találhatunk Nagyszőlősen, a házak többsége ma már inkább téglából épül. A vizsgált lakóépületek tetőzete különböző, előfordul nyeregtetős, kontyos és csonkakontyos tetőváltozat is, ez is jellemzi mennyire sokszínű a város építésze. A 18. századig a háztetőket szalmával, náddal vagy zsindegyel fedték, majd a 19. század közepétől kezdtek el cserepet vagy bádogot használni, mára már Nagyszőlősen is a házak többsége cseréppel van fedve, viszont található egy-két bádogtetős lakóépület is.

A népi mesterségeket illetően igyekeztem olyan mesterségeket bemutatni, amelyeket akár több generáción keresztül is műveltek. Sikerült is néhány ilyen hivatás nyomára bukkanni, például a csizmadia vagy épp a borbélymesterség. De szót ejtettem a varrónőkről, pintérmesterekről, borászokról is.

A Nagyszőlősi Református Egyházban több néprajzi értékkel bíró szakrális tárgy is található, melyeket a munkám során bemutattam, ilyen például egy 1913-ból maradt úrasztali terítő, különböző kelyhek, tálcák és stb.

Mindezek mellett a kutatás során Nagyszőlős más néprajzi értékeiről is ejtettem néhány szót. Így például bemutattam Ugocsa jellemző varrásmintáit, amelyek leginkább a székfű, tulipán, kakas, kismadár minta volt. Egy családi albumban talált fotón keresztül pedig sikerült bemutatni, milyen is volt a hagyományos népi magyar ruha az 1940-es évek végén. Emellett a már említett Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumában kiállított különböző dísz tárgyak, játékok, fodrász kellékek stb. szintén segítettek munkámat abban, hogy minél sokszínűbben tudjam bemutatni Nagyszőlős néprajzi értékeit.

Mindazonáltal bízom benne, hogy kutatásommal akár kis mértékben is, de hozzájárulhattam a kárpátaljai magyar lakosság tárgyi kultúrájának megőrzéséhez és dokumentálásához. Hiszen fontosnak tartom e tradicionális kultúra megörökítését az utókor számára, mivel ahogyan mondják, már az utolsó órában járunk és meg kell tenni mindent azért, hogy valamilyen mértékben megörökítsük a hagyományos anyagi kultúránkat és szokásainkat.

Резюме

В ході магістерської роботи ми хотіли отримати більш широке уявлення про те, наскільки традиційна культура, архітектура та ремесла все ще присутні у Виноградіві, а з іншого боку, дізнатися все про історію міста.

У роботі, окрім узагальнення історії міста, ми досліджували структуру поселення, екстер'єр та дахи традиційних житлових будинків та народні ремесла, що мали поширення в місті, а також згадуються сакральні предмети. Також зібрали етнографічні предмети з Виноградівського міського музею та з Виноградівської ЗОШ I-III ст. №3 ім. Жігмонда Перені, які було доречно використати під час написання роботи.

Після кількох виїзних перевірок міста ми зрозуміли, що наша робота буде набагато складнішою, оскільки в місті набагато менше традиційних житлових будинків, ніж у селах, і все більше нових будинків будується в результаті глобалізації. (урбанізації) Люди вважають що краще позбутися своїх традиційних житлових приміщень або сильно їх перебудувати і намагаються отримати сучасніший кінцевий результат. В ході дослідження ми намагалися розглянути традиційні ділянки та будівлі, які досі зберегли свій народний вигляд у певній формі. В цілому, на наш погляд, традиційна архітектура все ще присутня у Виноградіві, але кількість традиційних житлових будинків порівняно набагато нижча, ніж, наприклад, у селі Фекетепоток, який ми вивчали у попередні роки. Але, незважаючи на це, Виноградів можна досліджувати, і ми повинні радіти, що можемо документально зафіксувати матеріали для наших нащадків.

Архітектурний стиль традиційних житлових будинків у досліджуваному поселенні відповідає традиційному угочанському стилю будівництва. Донині також збереглись старі селянські будинки з власним ганком у стилі справжньої народної архітектури, де будинок має ганок (або ж присінок) із видом на внутрішній дворик. Більшість житлових будинків по цілому Закарпатті були побудовані з глинобитної цегли, але таких прикладів у Виноградіві дуже мало, більшість будинків зараз побудовані з цегли. Дахи досліджуваних житлових будинків різні, є варіанти двосхилого, валунового та зрізаного даху, що також характеризує, наскільки різноманітна архітектура міста. До 18 століття дахи були вкриті соломною, очеретом або черепицею, потім із середини 19 століття стали використовувати черепицю або олов'яне покриття.

Що стосується народних ремесел, то ми намагалися представити ремесла, які передавались від покоління до покоління. Нам також вдалося відстежити деякі з цих

професій, наприклад, чоботарство чи перукаря. Але ми також згадували про швачок, бондарів, виноробів.

У Виноградівській реформатській церкві також є кілька сакральних предметів, що мають етнографічну цінність, які ми презентували під час своєї роботи, наприклад, скатертина з 1913 року, різні келихи, підноси тощо.

На додачу до всього, ми також сказали кілька слів про інші етнографічні цінності Виноградова. Таким чином, наприклад, ми розглянули типові візерунки швів Угочі, якими в основному були гвоздики, тюльпани, півні, дрібне птаство. А на фото, знайденому в сімейному альбомі, нам вдалося показати, яким було традиційне народне угорське вбрання наприкінці 1940-х років. Окрім того, різноманітні прикраси, іграшки, перукарські приналежності тощо експонуються у згаданому вже Музеї Виноградівської ЗОШ І-ІІІ ст. №3 ім. Жігмонда Перені у Виноградіві. Ці експонати допомогли в нашій роботі представити етнографічні цінності міста у якомога більшій мірі.

Тим не менше, ми надіємось, що своїми дослідженнями, навіть незначною мірою змогли зробити свій вклад для збереження матеріальної культури угорського населення Закарпаття. Зрештою, ми вважаємо важливим увічнити цю традиційну культуру для нащадків, оскільки маємо докласти максимум зусиль, щоб закарбувати нашу традиційну матеріальну культуру та звичаї.

Felhasznált források és irodalom jegyzéke

I. Monográfiák, szakkönyvek

1. BAGU Balázs: *A szabadságharc nemzetőrei*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1994.
2. BAGU Balázs: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2010.
3. BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó. 1979.
4. BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: *Magyar népi építészet*. Budapest, Mezőgazda Kiadó. 2004.
5. BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor: *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1979.
6. BARABÁS Jenő: Innovációk a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészetében. In *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében* (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Szerk.: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula. Miskolc - Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum.
7. BARÁTH János: *Magyar népi építészet*. Kolibri könyvek, Móra könyvkiadó, 1982.
8. BARÁTH János: Település. In *Magyar Néprajz IV. Életmód*. Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997.
9. BÁTKY Zsigmond: Építkezés. In *A magyarság néprajza I*. Szerk.: Bátky Zsigmond. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941.
10. BÁTKY Zsigmond: Mesterkedés. In *A magyarság néprajza I*. Szerk.: Bátky Zsigmond. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1941.
11. BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica*. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000.
12. BOTLIK József – DUPKA György: *Ez hát a hon*. Budapest - Szeged, Mandátum - Universum Kiadók, 1991.
13. BOTLIK József – DUPKA György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
14. CSATÁRY György: *Levéltári kalászatok*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
15. CSATÁRY György: *Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711*. Ungvár, Poli Print Kiadó. 2008.
16. CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula: *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében* (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia

- anyagai). Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum
17. Cseri Miklós: Építőanyagok és szerkezetek. In *Magyar Néprajz IV. Életmód.* Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997.
 18. DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medencében. In *A Kárpát-medence történeti földrajza.* Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996.
 19. DÁM László: Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében. In *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében* (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Szerk.: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula. Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum.
 20. DÁM László: *Építkezés.* Debrecen, 1992.
 21. DIÓS István: *Magyar Katolikus Lexikon.* Első kötet (A-Bor). Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadó, 2004.
 22. DRAGUN Ivan V.: A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében* (Miskolcon 1989. május 15-16-án megrendezett konferencia anyagai). Szerk.: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula. Miskolc – Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum.
 23. DUPKA György – HORVÁT Sándor: *'56 Kárpátalján.* Ungvár - Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
 24. DUPKA György – HORVÁTH Sándor-Móricz Kálmán: *Sorsközösség.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.
 25. Dupka György: *Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat.* Ungvár – Budapest, Magyar Értelmiségi Kárpátaljai Közössége, Intermix Kiadó, 2012.
 26. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: *Kárpátalja (1919-2009).* Ungvár, Intermix Kiadó, 1993.
 27. FRECSKAY János: *Mesterségek szótára I-II.* Budapest, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari könyvnyomdája, 1912.
 28. FÜZES Endre: Bevezetés. (Építészet) In *Magyar Néprajz IV. Életmód.* Szerk.: Balassa Iván. Budapest, Akadémia Kiadó, 1997.
 29. GÁBORJÁN Alice: Szabók, szűrszabók, gubások, varróasszonyok. In *Magyar néprajz III. Kézművesség.* Szerk.: Domonkos Ottó. Budapest, Akadémia Kiadó, 1991.
 30. GERGELY András: *Magyarország története a 19. században.* Budapest, Osiris Kiadó. 2003.
 31. GRANASZTÓI Péter: Ugocsától Ohatig. K. Jovács Péter a terepen. In *Néprajzi értesítő.* 94 évfolyam, 2012.

32. KERESZTYÉN Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
33. KÉSZ Barnabás: *A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában*. PhD dolgozat. Kézirat, 2019.
34. KÉSZ Barnabás – KÉSZ Margit: *Adalékok Salánk helytörténeti és néprajzi jellemzéséhez az 1943–1944. évi ugozsai táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés)*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021.
35. KÉSZ Barnabás – KÉSZ Margit: *Tizsaszászfalu néprajzi jellemzése az 1943-1944. évi ugozsai táj- és népkutató tábor anyaga alapján (forrásközlés)*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021.
36. KOMÁROMY András: *Ugozsa vármegye a történelemben*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2001.
37. KOMÁROMY András: *Ugozsa vármegye keletkezése*. Budapest, MTA, 1896.
38. KOVÁCS Sándor: *Kárpátaljai útravaló*. Budapest, Püski Kiadó, 1999.
39. NAGY Milada: *Nagyszőlős, a világ közepe*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009.
40. ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Első kötet (A-E). Budapest, Akadémia Kiadó, 1977.
41. ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Második kötet (F-Ka). Budapest, Akadémia Kiadó, 1979.
42. ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajzi lexikon*. Negyedik kötet (N-Szé). Budapest, Akadémia Kiadó, 1981.
43. PALÁDI-KOVÁCS Attila (Szerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2000.
44. PIVÁRCSI István: *Barangolások Kárpátalján*. Palatinus Kiadó. 2010.
45. RADVÁNSZKY Ferenc: *Kárpátaljai református templomok*. Ungvár-Beregszász, Tárogató Kiadó, 2000.
46. RISKÓ Marianna: *Ferencesek Nagyszőlősön*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2007.
47. SZABÓ István: *Ugozsa megye*. Budapest-Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány - Új Mandátum Könyvkiadó, 1994.
48. VARGA Sándor: Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt. In „Madarak voltunk”. Szerk.: P. Punykó Mária. Kárpátaljai néprajzi írások. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1999.
49. VEHES Mikola: *Kárpátalja évszámokban (1867-2010)*. Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.
50. ZSELICKY Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdek terében 1920-1945*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.

51. БЛАНЧУК І. І. Виноградів – моє місто. – Ужгород-Виноградів: ТОВ «РІК-У», 2020.
52. ГРАНЧАК І. М. Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993.
53. ГРОЗДОВА І. Н. Этническая специфика венгров Закарпатья. – В кн.: Карпатский сборник. Издательство «Наука», Москва,
54. КОМ'ЯТИ В. Нарис історії міста Виноградова. – Виноградів, 1994.
55. ЩУР В. І. Нариси історії Севлющини: Історичне видання. – Ужгород: Медіум, 2004.

II. FOLYÓIRATOK

56. KÁRPÁTI HÍRADÓ: *Egyetemi hallgatók érdekes tanulmányútja Ugocsában.* 1943.07.13.155szám
57. KÁRPÁTI HÍRADÓ: *Az egyetemi hallgatók újból lejönnek Ugocsába.* 1944. 01. 11. 7. szám
58. UGOCSA ÚJSÁG. V. évf. 12. szám, Nagyszőlős, 1889. március 24.
59. UGOCSA ÚJSÁG. V. évf. 12. szám, Nagyszőlős, 1889. március 24.
60. UGOCSA ÚJSÁG. XII. évf. 30. szám, Nagyszőlős, 1896. július 26.

III. A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

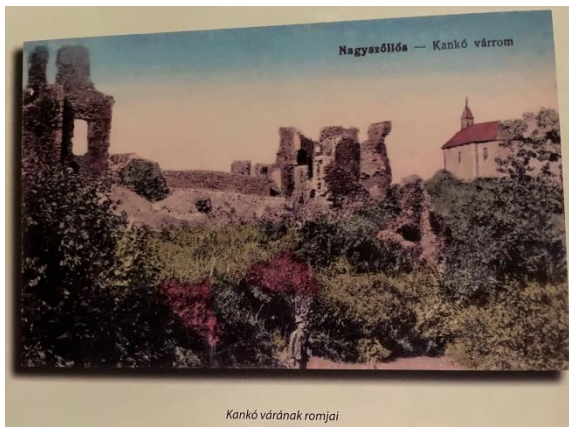
61. <https://karpatalja.ma/sorozatok/legendak-karpataljan/legendak-karpataljan-a-fekete-hegy-legendaja/> (2020. 01. 18.)
62. https://goloskarpat.info/culture/6023b5c4525e5/?fbclid=IwAR1WlcxTn_k0C8j_mIcylQKII1k4bgspWe2kTVdF0gyk1SWbTSOux91xVeI (2021.02.15)

IV. ORAL HISTORY MÓDSZERÉVEL GYŰJTÖTT ANYAGOK

Adatközlők:

63. Dobránszki Ferenc (1958-) nagyszőlősi lakos, fodrász.
64. Iszák Viktória (1972-) nagyszőlősi lakos.
65. Margitics Artúr (1981-) nagyszőlősi lakos, fodrász és borbély.
66. Molnár Erika (1982-) nagyszőlősi lakos, történelem és hittan tanár, az iskolai múzeum igazgatója.
67. Vilinyovszky Klára (1951-) nagyszőlősi lakos, nyugdíjas.

Melléklet

1. **fénykép.** Kankó-várrom (Forrás: Nagy Milada: Nagyszőlős, a világ közepe. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2009.)
2. **fénykép.** Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumában fotózott ábra a Kankó-várról (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

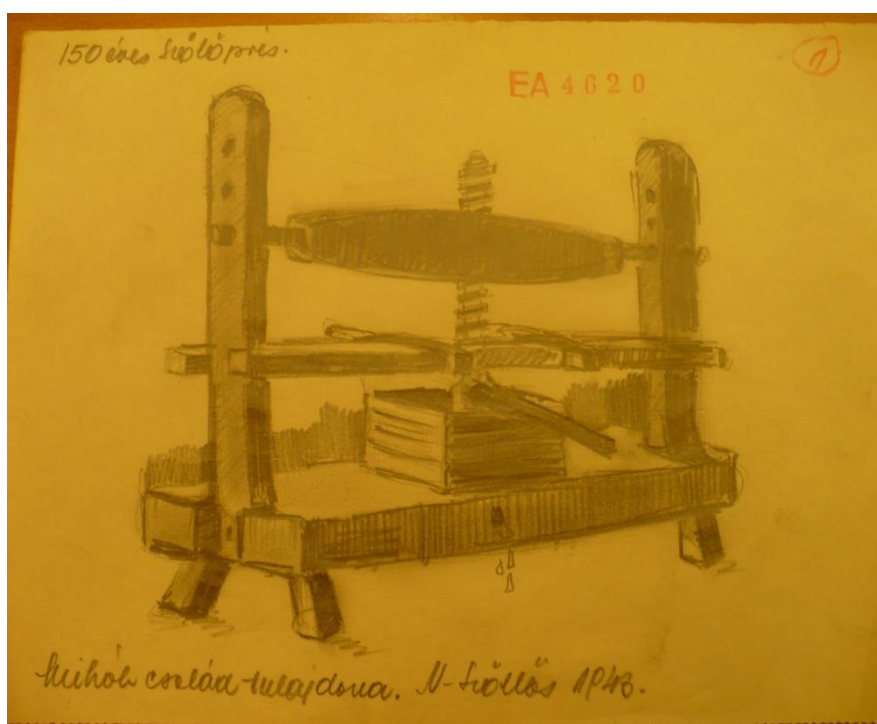
- 3-4. **fénykép.** Kankó-vár romjai napjainkban (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

5. fénykép. Nagyszőlős, Perényi-kastély (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2020.)

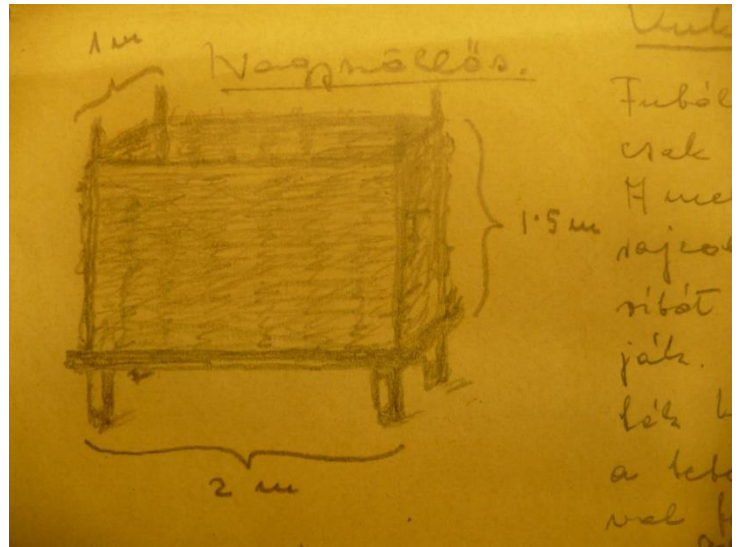
6. fénykép. Nagyszőlős Városi Múzeumában található fénykép a római katolikus nővérekről (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

7. fénykép. Az Ugocsbai Nép- és Tájkutató Tábortól készített rajz egy nagyszőlősi szőlőpréstről (Fotó: Kész Barnabás)

8-9. fénykép. Nagyszőlősi zsidó és magyar férfi portréja (Fotó: Kész Barnabás)

10. fénykép. Az Ugocsai Nép- és Tájkutató Tábor során készített rajz egy nagyszőlősi aboráról (Fotó: Kész Barnabás)

11. fénykép. Vesszőből font kukoricaszárító, Nagyszőlős (Fotó: Kész Barnabás)

**Egyetemi hallgatók
érdekes tanulmányútja Ugocsában**

Dr. Kovács Péter egyetemi tanár és dr. Mádi Zoltán egyetemi magántanár vezetésével a Teleki Pál Tudományos Intézet 32 egyetemi hallgató tagja, közöttük hat leány, tartózkodnak Ugocsában, ahol a vármegye régi emlékei után kutatnak és jelentéges problémáit tanulmányozzák.

A tudományos társaságot minden érdekli, ami kapcsolatos a megye múltjával és tényezőként szerepelhet a jövő kialakításában. Evégből felkutatják a megye levéltárát, ahol rendkívül sok, eddig ismeretlen adatra bukkantak és felkeresték Nagyszőlős valamennyi fontos kulturális, gazdasági és társadalmi intézményét, érdekképviselői szerveit s különösen hosszasan és átfogóan tanulmányozták a megye szociális tevékenységét és mindazokat az intézkedéseket és intézményeket, amelyek ennek szolgálatában állnak.

Július hó 25-ig tartózkodnak a megyében az egyetemi hallgatók, akik szombaton előadás keretében fejezték be a nagyszőlősi problémák tanulmányozását. A szombati előadáson Nagyszőlős jelkései: Horváth Barna, Bártfay Kálmán és Karcug Pál, továbbá Szabó Sándor igazgatótanító, Fancsik Jenő népművelési titkár, Lengyel László és Kolb Béla igazgató rendkívül értékes és érdekes előadásban fontos adatok ismertetésével szolgálták a tudományos munkát.

Nagyszőlős után most a megye községei kerülnek sorra, ahol külön tanulmányozás tárgyává teszik a magyar és ruszin rétegek érintkezéséből keletkező problémákat.

**Az egyetemi hallgatók újból jönnek
Ugocsába**

A pesti egyetemi hallgatók népszerűségét, amely az elmúlt évben már sikeres tanulmányokat és kutatásokat folytatott Nagyszőlős nagyközségben s ezért Ugocsa egész területén, mint ma értesülünk, Mádi Zoltán és Kovács Péter vezetésével újból Nagyszőlősre érkeznek, hogy folytassák és befejezzék nagyjelentőségű kutató és tudományos munkájukat. Erkezésükről értesítették a vármegye főispánját, Hokky képviselőt s a nagyközség kulturális és társadalmi életének több vezető egyéniségét.

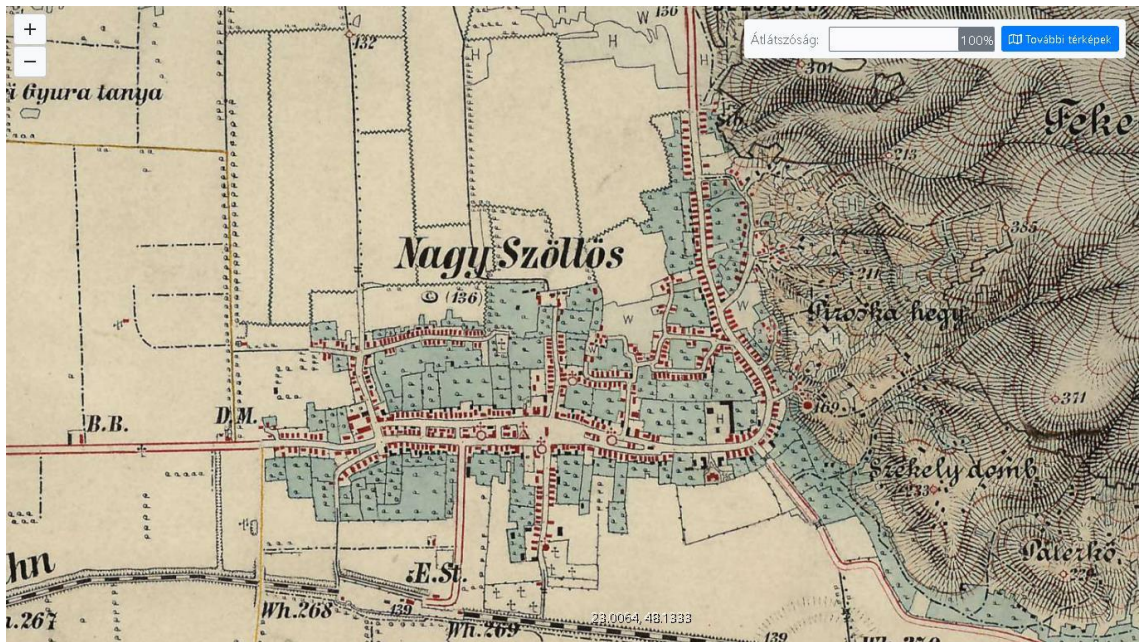
12-13. fénykép. Kárpáti Híradóban megjelent cikkek az Az Ugocsai Nép- és Tájkutató Táborról (Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Beregszasz_KarpatiHirado/?decade=1940)

14. fénykép. Nagyszőlős az első katonai felmérés során, 1782-1785 (Forrás: mapire.eu)

15. fénykép. Nagyszőlős a második katonai felmérés során, 1819-1869 (Forrás: mapire.eu)

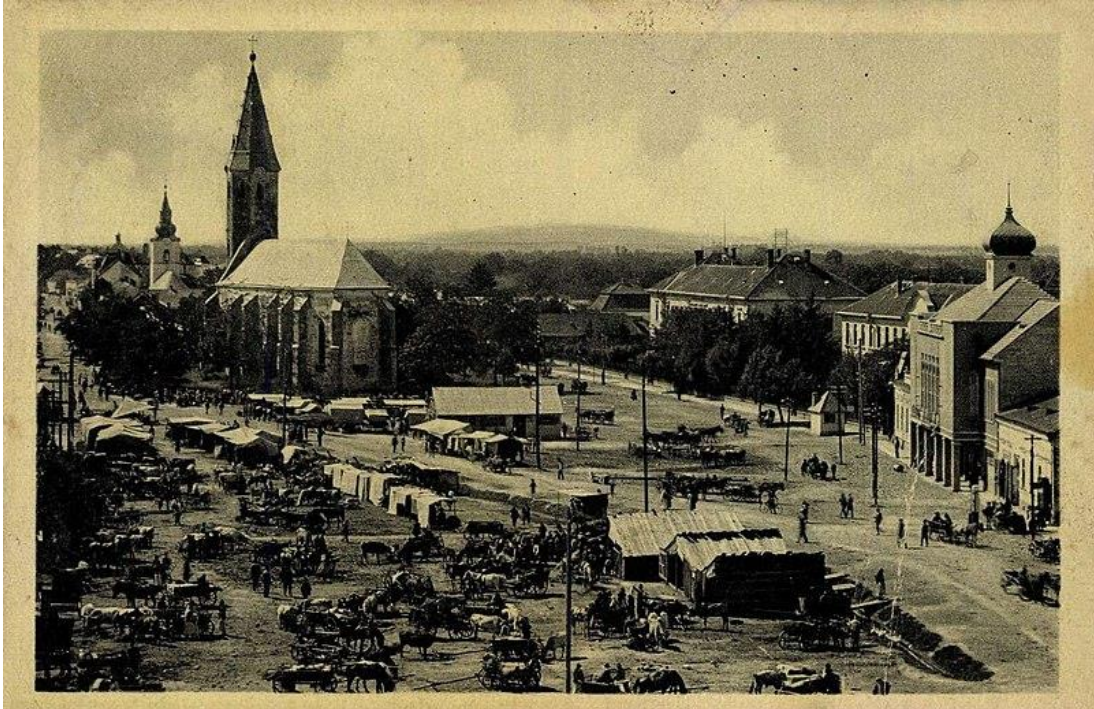
16. fénykép. Nagyszőlős a harmadik katonai felmérés során, 1869-1887 (Forrás: mapire.eu)

17. fénykép. Előkertés beépítés (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

18. fénykép. Utcavonalas beépítés Nagyszőlősön (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

19. fénykép. Nagyszőlős főtere régen

(Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1388978/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuYWd5c3pcdTAXNTFsXHUwMTUxcyJ9&img=0>)

20. fénykép. Hagyományos oldaltornácos ház (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

21. fénykép. Nyeregtetős ház (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

22. fénykép. Cseréppel lefedett, kontyos tetős ház (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

23. fénykép. Csonkakontyos tetővel felépített ház (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

24. fénykép. A ház oromzatán található két kis jellegzetes szellőzőablak (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

25. fénykép. Díszítés a vakolaton (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

26. fénykép. 1926-ban épült lakóház, melyet azóta felújítottak (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

27. fénykép. Vályoggal épült lakóház, szarufás tetőszerkezetét bádoggal fedték le
(Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

28. fénykép. A ház, amelyben Perényi Lujza bárónő élt (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

29. fénykép. A ház, amelyben Perényi Lujza bárónő élt 2. (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

30. fénykép. Lakatlan, oldaltornácos, csonkakontyos lakóház (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

31. fénykép. 1923-ban épült lakóépület (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

ELSŐ CZIPÓ ÜZLET NAGY-SZÖLLŐSÖN.

Tisztelettel értesitem a n. é. helybeli és vidéki közönséget, miszerint **Nagy-Szöllősön a főtéren Berger Bernát** tőzsomszédságában *csakis ezen iparágat felkaroló*

női-, férfi- és gyermek-czipő-üzletet

nyitottam, hol is minden minőségű és nagyságu **czipők, csizmák, kamáslik, téli posztó-czipők** mindig nagy választékban kaphatók; vagy rendelésre mérték szerint műhelyemben elkészíthetők.

Miután Nagy-Szöllősön oly üzlet, mely kizárólagosan ezen iparággal foglalkozott volna, nem volt, főtörekvésem odairányul, hogy a n. é. közönséget jól kiszolgáljam s ez által mentül szélesebb üzleti összeköttetésbe léphessek, mert csakis így tehetek meg elveimnek, mely abból áll, hogy **jó, csinos és olcsó** czipővel szolgálhassak t. rendelőimnek.

Magamat ajánlva, maradok teljes tisztelettel:

KOHN HENRIK.

Ajánlok ez alkalommal, **susztareknek és csizmadiáknak** mindenféle **bőrt**, és hozzávaló **kellékeket**, nemkülönben **szerszámokat** olcsó árban.

6—

32. fénykép. Megnyílik az első cipőüzlet Nagyszöllősön

(Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Beregszasz_Ugocsa_1889/?pg=0&layout=s)

Nagy-Szöllős, 1889. Március hó.

Van szerencsém becses tudomására adni, hogy helyben, a **piactéren Niczky István** ur szomszédságában egy

CZIPŐ-ÜZLETET

nyitottam s azt úgy kész férfi- és női lábbelivel, mint különféle legjobb minőségű kész

BŐRÁRUKKAL

berendeztem.

Különösen felhívom t. cz. figyelmét suszter műhelyemre, a melyben mindennemű **lábbelik a saját anyagomból** a legnagyobb pontossággal tartósan és csinosan a leggyorsabban elkészítetnek.

Igyekeztem lend szolid és pontos munkámmal s gondos kiszolgálás által a nagy közönség minden kívánalmainak eleget tenni.

Kérem t. czimedet kegyes pártfogása által törekvésemben elősegíteni s egy próba megrendeléssel mielőbb szerencsételni méltóztassék.

Magamat nagyrabecsült figyelmébe ajánlva vagyok,

aláírtos szolgálja:
Abhorovics Alajos
cipész mester.

33. fénykép. Újsághirdetés egy új cipőüzletről

(Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Beregszasz_Ugocsa_1889/?pg=0&layout=s)

34. fénykép. 1952 óta működő fodrászat reklámtáblája (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

35. fénykép. Nagyszőlős Városi Múzeumában található fodrász kellékek (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

36-37. fénykép. Szuszer mesterség kellékei Nagyszőlős Városi Múzeumában (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

38-39. fénykép. Nagyszőlős kovácsmestereinek munkái a 18-19. században Nagyszőlős Városi Múzeumában (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

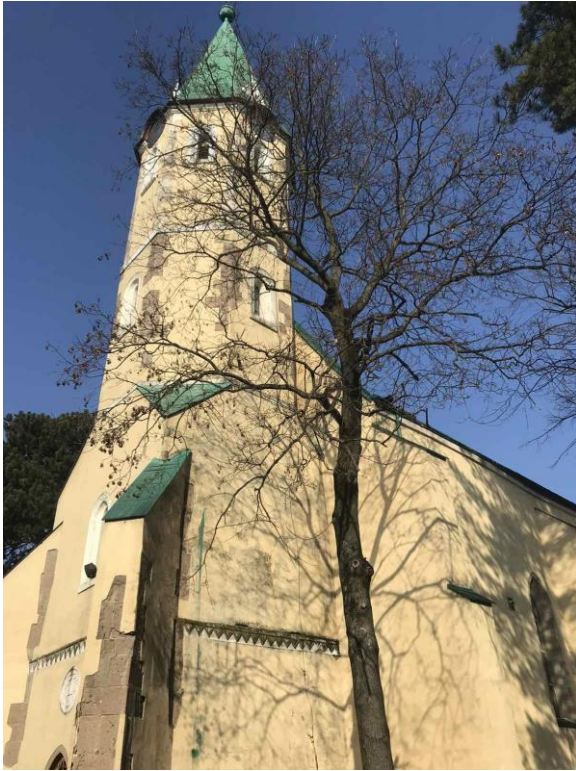
40. fénykép. Pintérmester keres tanuló

(Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Beregszasz_Ugocsa_1889/?pg=0&layout=s)

41. fénykép. Hirdetés az Ugocsa újságban eladó borról

(Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Beregszasz_Ugocsa_1889/?pg=0&layout=s)

42. fénykép. Római katolikus templom (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

43. fénykép. Református templom (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

44. fénykép Úrasztali terítő 1913-ból (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

45-46. fénykép. Nagyszőlősi Református Egyházban őrzött régi kanna (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

47-48. fénykép. Úrasztali terítők (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

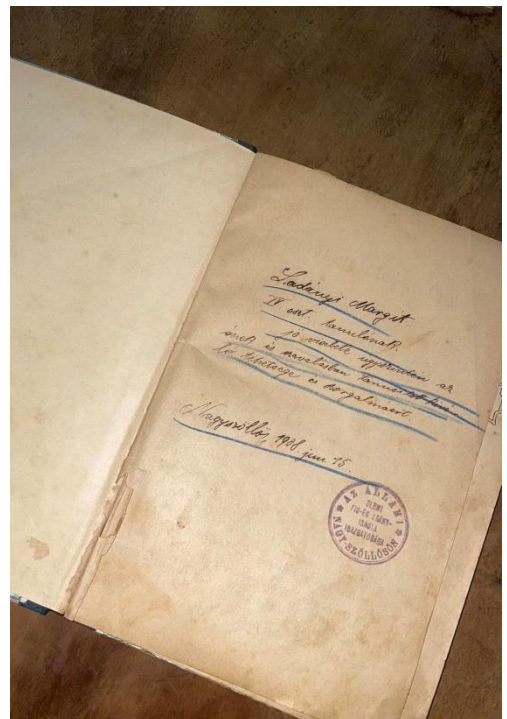
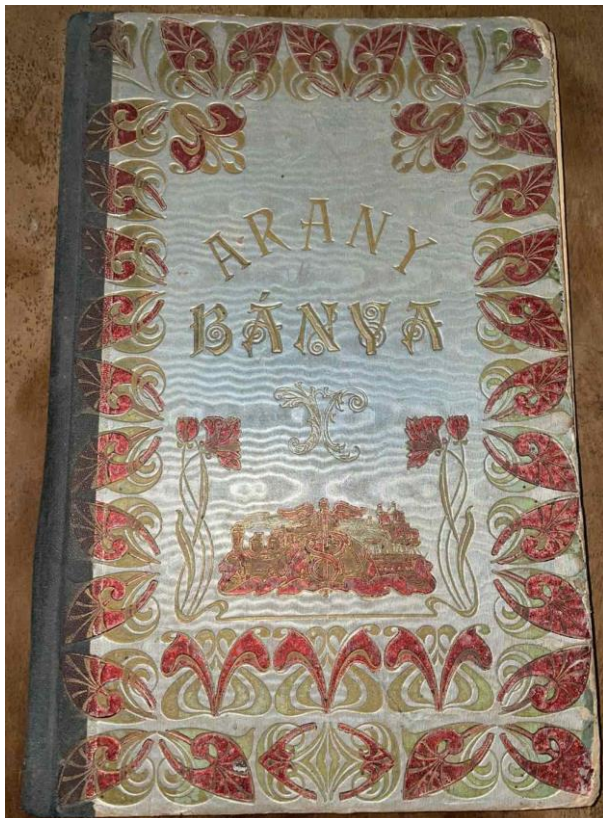
49. fénykép. Madármintás úrasztali terítő (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

50. fénykép. Kelyhek a Nagyszőlősi Református Egyházban (Fotó: Iszák Dzszenifer, 2021.)

51-52. fénykép. 1873-ban készített ezüst tálca (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

53-54. fénykép. 1908-ból fennmaradt könyv a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

55-56. fénykép. Fodrász kellékek a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

57-58. fénykép. Cserépedények a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

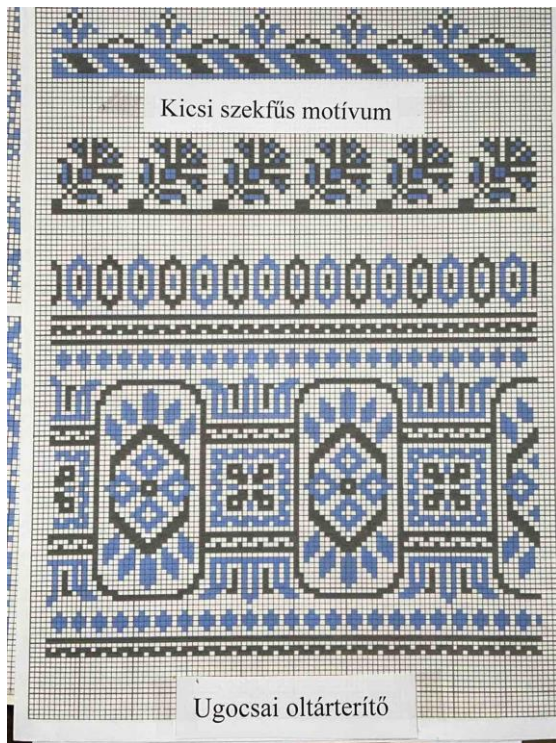

59-60. fénykép. Játékok és dísz tárgyak Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

61. fénykép. Szövőszék Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

62. fénykép. Faszenes vasalók Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

63-64. fénykép. Ugocsára is jellemző varrásminták a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

65. fénykép. Ugocsára is jellemző varrásminta a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskola Múzeumából 2. (Fotó: Iszák Dzsenifer, 2021.)

66-67. fénykép. Hagyományos népi és stilizált magyar öltözet Nagyszőlősen az 1950-es évek végén (Magántuladonban lévő fotók)